

॥ श्री साईनाथ प्रसन्न ॥

बॉम्बे सिल्व्हर शॉप

टेलिफोन : २६१६२

शुद्ध चांदीचा हरेक तऱ्हेचा माल बनविण्याचें व ऑर्डरप्रमाणें माल करून देण्याचें विश्वासलायक ठिकाण. त्याचप्रमाणें सोन्याचाही माल ऑर्डरप्रमाणें करून देण्यांत येतो. एकदां भेट देण्याची तसदी घेऊन खात्री करून घेण्याची विनंती आहे.

गिरगांव मांगलवाडी,
श्री धूतपापेश्वर प्रासाद
मुंबई नं. ४

बा. गो. जुवेकर
मालक

MATUNGA CLEANING WORKS

ESTD. 1934

Prop. S. V. PRADHAN

MODI NIWAS, BOMBAY 19

Washers, Dyers and Dry Cleaners.

A Pleasure to You—a Satisfaction to Us

Chemical Cleaners, Super Fine Darners

Master Dyers

FOR

Cotton, Woollen, Silken & Jari Whole Cloths

सर्व तऱ्हेच्या कपड्यांची धुलाई, रंग व रफू काम

व्यवस्थित करणार

माटुंगा क्लीनिंग वर्क्स

(स्थापना १९३४)

मालक : एस. व्ही. प्रधान

मोदी निवास, मुंबई १९

शिरडी संस्थानचे अधिकृत त्रैमासिक

श्री साई लीला

वर्ष ३३ वें]

[अंक पहिला

जानेवारी, फेब्रुवारी, मार्च १९५६

संपादक

श्री. नागेश आत्माराम सावंत

व्यवस्थापक

श्री. रामचंद्र महादेव राणे

कार्यालय

ईस्ट अँड वेस्ट इ. कं. बिल्डिंग, ४९।५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई १

वार्षिक वर्गणी

रु. २-४-० (ट. ख. स.)

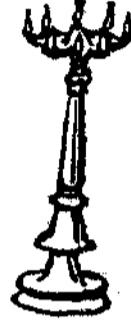
किरकोळ अंक

दहा आणे

अनुक्रमणिका

अ. नं.	विषय	लेखक	पृष्ठ.
१	श्रीसाईवाक्सुधा		६
२	प्रिय वाचक	संपादक	७
३	बाबांची लीला	आमचे प्रतिनिधि	९
४	जाऊं चला रे शिरडी	जानकी बाळकृष्ण तनय	१५
५	दत्तावतार श्रीसाईबाबा	अ. य. धोंड	१६
६	श्री साईबाबांची शिकवण		
	आत्म्याचें अमरत्व	ना. वा. गुणाजी	२३
७	श्यामाची तीर्थयात्रा	डॉ. मायावती गुर्तु	३६
८	सु-श्लोकगीता	वि. के. छत्रे	४३
९	शिरडी-वृत्त		४७

श्री साई वाक्सुधा

झालों जरी गतप्राण । वाक्य माझें माना प्रमाण ।
माझीं हाडें तुर्वतीमधून । देतील आश्वासन तुम्हांस ॥ १०५ ॥
मी काय पण माझी तुर्वत । राहिल तुम्हां सर्वें बोलत ।
जो तीस अनन्य शरणागत । राहिल डोलत तयासवें ॥ १०६ ॥

—श्रीसाईसच्चरित अध्याय २५

-प्रिय वाचक-

श्रीसाईलीला त्रैमासिकाच्या संपादनाची सेवा गेली तीन वर्षे बाबांनी माझ्याकडून करून घेतली असून, या अंकापासून हे त्रैमासिक ३३ व्या वर्षात पदार्पण करित आहे. श्रीसाईलीला अधिकाधिक वाचनीय व मननीय करण्याचा मी यथाशक्ति प्रयत्न केला आहे. चालू वर्षातहि लेखक-वाचकांचे साहाय्य आणि बाबांची कृपा यांच्या जोरावर या नियतकालिकाचे संपादन साईभक्तांना प्रिय अशा रीतीने करण्यांत मला यश देवो हीच बाबांच्या चरणीं एकमेव प्रार्थना.

X

X

X

शिरडीला साईदर्शनासाठी येणाऱ्या भक्तांची संख्या प्रचंड प्रमाणांत दिवसानुदिवस वाढत असल्यामुळे, भक्तांची सोय करण्याचा जास्तीत जास्त प्रयत्न संस्थान कमिटीने चालविला आहे. भक्तांना उतरण्यास सोयीचे व्हावे म्हणून अनेक जागा पूर्वी बांधलेल्या असून, आतां सुमारे सव्वादोन लाख रुपये खर्चून एक नवीन इमारत बांधण्यांत आली आहे. या इमारतीत शंभरएक खोल्या आहेत व एकाच वेळी सातआठशे भक्तांना सोयीवार रीतीने त्यांत राहातां येईल. पोस्ट ऑफिसचीहि सोय शिरडीस येणाऱ्या भक्तांसाठी करण्यांत आली आहे.

X

X

X

नव्या इमारतीत राहू इच्छिणाऱ्या भक्तांसाठी माणशीं दोन आणि भाडे घेण्याचा निर्णय कमिटीने घेतला आहे. भक्तांसाठी ज्या सोयी उपलब्ध करून देण्यांत येतात त्या पाहतां हे भाडे अत्यल्प आहे असेच कोणाचेहि मत पडेल. शिरडीस येणाऱ्या भक्तांना उद्देशून एक अगत्याची सूचना करावीशी वाटते. ती ही की या स्थानाचे मांगल्य व पावित्र्य लक्षांत घेऊन सर्वसामान्य स्वच्छता आणि व्यवस्था पाळण्याबाबत भक्तांनी कटाक्ष ठेवावा. गर्दी झाली तर एकाच खोलीत एकाहून अधिक कुटुंबांना राहाण्यास जागा देणे भाग पडते. अशा वेळी आपल्या सोयीवर हे आक्रमण झाले आहे असे न मानतां, भक्तांनी इतरांची अडचण आणि सर्वांनाच साईदर्शनाची असलेली आस्था लक्षांत घ्यावी आणि खेळीमेळीने प्रसंगी थोडी अडचण सोसून परस्पर प्रेमाने राहावे.

X

X

X

शिरडीचे स्थान रम्य असल्यामुळे अनेक जण केवळ मौजेची सफर करण्याच्या हेतूनेहि येथे येतात. बाबांना सर्वच प्रिय आहेत. केवळ मौजेसाठी देवस्थानी आलेल्या माणसाच्या वृत्तीत देखील तेथील वातावरणाचा इष्ट परिणाम होतो आणि पुष्कळदां तो देवाधर्माच्या वाटेकडे वळतो. असे असले तरी हे देवस्थान आहे. एक धार्मिक स्थळ आहे ही भावना मनांत नित्य वागवून, इतरांच्या भावना दुखावणार नाहीत आणि स्वतःची सोय पहातांना इतरांची गैरसोय करण्यास आपण कारणीभूत होणार नाही या विषयी सर्वांनीच दक्षता पाळणे अवश्य आहे, हे सांगितले पाहिजे असे नाही. पुष्कळ भक्तांच्या बाबतीत असा अनुभव येतो की, शिरडीला आपल्या राहण्याजेवण्याची व इतर

मुखसोयीची व्यवस्था होणे हा जणू आपला हक्क आहे असे त्यांना वाटते. थोडीशीहि गैरसोय झाली की ते लगेच संतप्त होतात आणि कमिटीला नावे ठेवू लागतात. साई-दर्शनाला घेणाऱ्या भक्तांची जास्तीत जास्त व्यवस्था व्हावी याबद्दलची कसोशी कमिटी-कडून होत आहे. पण या कार्या कमिटीची व्यवस्था कधी अपुरी पडली तर भक्तांनी ती गैरसोय मनाला लावून घेऊ नये. थोडेसे कष्ट झाले तरी ते साईचरणाी अर्पण करावे.

X

X

X

कांहीं भक्त केव्हां केव्हां सुविचाराला न साजेसा हट्ट धरतात. पुष्कळसे भक्त रात्री वेरात्री शिरडीस येतात. समाधि मंदिराचे दरवाजे तेव्हां बंद झालेले असतात. मंदिरांतील पूजेअर्चेचे जे सर्वसामान्य वेळापत्रक आहे त्याचा मान ठेवणे हे भक्तांनी आपले कर्तव्यच मानले पाहिजे. पण हे लक्षांत न घेता अपरात्री आलेले हे भक्त मंदिराचे दरवाजे उघडून या म्हणून हट्ट धरतात आणि आपल्या इच्छेप्रमाणे घडले नाही म्हणजे रागावतात. अशा अवेळी आलेल्या पुष्कळ कलाकार भक्तांना आपल्या कलेची श्रीपुढे हजेरी देण्याची इच्छा असते. परंतु अपरात्री खास दरवाजे उघडून कलावंतांना श्रीपुढे आपल्या कलेची हजेरी देण्याची सोय करून देणे हे व्यवस्थापकांना शक्य नसते आणि शिस्तीच्या दृष्टीने इष्टहि नसते ही गोष्ट कलावंत ध्यानी घेत नाहीत.

भक्तांची सोय व्हावी म्हणून ज्या गोष्टी केल्या आहेत त्यांना देखील आक्षेप घेणारे अनेक भक्त आढळतात. मंदिरांत लघुरुद्रादि धर्मकर्म करून घेण्याची अनेक भक्तांना इच्छा असते. याबाबत कांहींच नियम नसेल तर मंदिरांत कमालीची गर्दी उडेल आणि सगळ्याच भक्तांनी गैरसोय होईल. यासाठी संस्थान कचेरीतून कुपने देण्याची व्यवस्था केली आहे. त्यामुळे भक्तांना रांगेने नंबरवार आपापली पूजादि कृत्ये व्यवस्थित करून घेता येतात. पण या कुपन पद्धतीलाहि कांहींजण नाके मुरडतातच ! भक्तांनी एक गोष्ट मुख्यतः ध्यानी घ्यावी. शिरडीत धर्मपंथनिर्विशेष सर्वांना मुक्तद्वार आहे. कोणाकडूनहि पैशाची अपेक्षा केली जात नाही. भक्तांची सोय नीट लागावी एवढ्याच एकमेव मनीषेने संस्थान कमिटीचे कार्य चालते. त्यांत अधिकउणे झाल्यास भक्तांनी ते क्षम्य मानून व्यवस्थापकांशी सहकार्य करावे आणि बाबांच्या स्थानाला उणेपणा न येईल असे स्वतः वागून इतरांनाहि तसे वागण्यास साहाय्य द्यावे अशी माझी कळकळीची विनंती आहे.

—संपादक

आर. एन्. शिंदे अँड सन्स

चष्म्यांचे व्यापारी

मुख्य दुकान : २०७, गिरगांव रोड, मुंबई ४

शाखा : [१] चामारबाग रोड

[२] मुकुंद मॅनशन,

परळ, मुंबई १२.

न. चि. केळकर रोड,

दादर, मुंबई २८

[३] ९२०-२१ सदाशिव, पुणे २

बाबांची कीर्ता

संकलक:—आमचे प्रतिनिधि

दोन डॉक्टरांचा अनुभव

डॉ. मोहनीराज गणेश काथे आणि डॉ. सौ. कुमुदिनी मोहनीराज काथे, गिरनारे, जि. नासिक, लिहितात :-

आमचा मुलगा चि. विजय वयाच्या दुसऱ्या वर्षापासून दूध मुद्धा घेईनासा झाला. शिवाय लव्चीतून खरही पडे. त्यावर आम्ही घरी औषधोपचार केले. नाशिक येथील चांगल्या डॉक्टरांचेही इलाज केले. घरी गुण येईना म्हणून मुंबईच्या नामांकित डॉक्टरांचा सल्ला घेतला. दीड वर्ष मुंबईच्या एका प्रख्यात बालरोग-तज्ञाचेच इलाज घेऊनही त्यांनीही हात टेकले. तेव्हां देवधर्माचे कांहीं देणे राहिले असेल असे वाटल्याने आमचे कुलदैवत श्रीभैरवनाथ, घारी कासार, येथे जाण्यास निघालो. कोपरगांव स्टेशनवर उतरलो. तेथे शिडीस जाणाऱ्या मंडळीची गर्दी दिसली. त्यांचेकडे चौकशी केली तेव्हां शिडीस जाऊन मग घारी कासार येथे जावे असा विचार केला व सुमारे ४ वर्षापूर्वी प्रथम शिरीडीस आलो. त्यापूर्वी श्री. साईबाबांचे नांव आम्ही फारसे ऐकलेही नव्हते किंवा त्यांचे दर्शनास जाण्याचा मनांत विचारही नव्हता. पण कोपरगांव स्टेशनवर आल्यावर जणू साईबाबांनी बोलावले आहे असे वाटले आणि त्या आश्रेप्रमाणे शिडीस आलो. वेळ दुपारी १-२ ची होती. ऑफिसमध्ये चौकशी केली. तेव्हां त्यांनी सांगितले की आपण लांबून आलो आहात, प्रथम प्रसाद ग्रहण करा व मग शांतपणे दर्शन घ्या. त्याप्रमाणे आम्ही प्रसाद (जेवण) घेण्यास बसलो व चि. विजयला सांगितले की, देवाचा प्रसाद आहे, आपल्या हाताने जेव; आणि आमच्या आश्रयाला पारिवार राहिला नाही, सांगता क्षणीच त्याने आपल्या हाताने जेवायला सुरवात केली. तत्पूर्वी तो कर्घाच आपले हाताने जेवत नव्हता, किंवा त्याला दुसऱ्याने मरविले तरी तें थोड्याच वेळान्त ओकून टाकायचा. पण शिडीस आल्याचा गुण की, त्या दिवसापासून तो थोडेफार जेवायला लागला. जी गोष्ट अनेक नामांकित डॉक्टरांकडून होऊ शकत नव्हती. ती केवळ शिडीत पाय ठेवण्याने झाली. यामुळे श्रीसाईबाबांच्या दैवी शक्तीचा चमत्कार पाहून मन थक झाले. यानंतर आम्ही श्रीसाईबाबांच्या समाधीचे दर्शन घेतले व ताबडतोब परत जाण्याचा विचार सोडून दोन दिवस येथेच राहिलो. यानंतर एक वर्षानंतर येऊन श्रीसाईचरणी सत्यनारायण केला. यानंतरची गोष्ट ही, त्या दिवसापासून

आमच्या मुलाची उत्तरोत्तर प्रकृतीत चांगली सुधारणा झाली व आतां तो पूर्वीच्या मानानें पुष्कळ सुधारला आहे.

नोकरीघंट्यामुळें श्री साईबाबांचें दर्शन वरचेवर घेण्याचा योग येत नाही. पण जेव्हां जेव्हां श्री साईनाथांचें दर्शन घेण्यासाठीं शिरडीस येतो तेव्हां तेव्हां हें पवित्र स्थान सोडून परत जाण्याचें मात्र जिवावर येतें. आम्हांस जसा श्री साईकृपेचा अचानक लाभ मिळाला तसाच इतरांनाहि मिळो हीच त्यांचे चरणीं नम्र प्रार्थना.

X

X

X

विलक्षण फकीर

श्री. दत्तात्रय जयराम राजे, बी. ए. एल्. एल्. बी., वकील, बी. जे. हायस्कूलजवळ, ठाणें, यांचा अनुभव :—

पुढील प्रसंग जून १९५५ मध्ये घडलेला आहे.

श्री. द. ज. राजे यांनी साईसच्चरिताचा सप्ताह आरंभिला. सात दिवस वाचन झाल्यावर आठव्या दिवशीं गुरुवारी नियमाप्रमाणें अवतरणिका वाचून संपवून देवाला नैवेद्य दाखवून भोजनास बसण्याचे वेळीं एक फकीर त्यांची चौकशी करीत आला. सच्चरिताचें वाचन अज्ञच संपलें आणि भोजनाला बसण्याचे वेळीं फकीर आलेला पाहून त्याला भोजनदेण्याची त्यांना साहजिकपणें इच्छा झाली. पण तो फकीर असल्यामुळें आपल्याकडे बसून भोजन करील कीं नाहीं, आणि तो बसणार तरी कोठें, अशी शंका येऊन त्यांनीं त्या फकिराला तयार अवलेले पदार्थ वाहून एक पान तयार करून आणलें आणि तें त्याच्या स्वाधीन करूं लागले. हेतु हा कीं त्यानें तें पान घेऊन कोठेहि जाऊन भोजन करावें. पण तो फकीर म्हणाला, 'मी तुमच्याकडेच भोजन करण्यासाठीं आलों आहे, तेव्हां मला इथेंच वाढा.' श्री. राजे यांना आनंद झाला. सप्ताहाच्या समाप्तीच्या दिवशीं भोजनाला एक फकीर आलेला आणि बाबाहि फकीरच होते, त्यामुळें त्यांना आनंद वाटत होता. त्यांनीं त्या फकिराला आदरपूर्वक भोजन वाढलें. तथापि नुसत्या भोजनानें फकिराचें समाधान झालें नाहीं. जेवण आटोपल्यावर तो फकीर म्हणाला, 'आनंद झाला. मला पोटभर भोजन दिलेंस, बरे झालें. पण मला पुष्कळकडून दक्षिणा हवी आहे.' फकिराचा हा सवाल ऐकून त्यांना फार वाईट वाटलें. कारण त्यांच्याकडेचे रोख घेणे संपून गेले होते आणि फक्त दोन आणे तेवढे त्या दिवशीं शिल्लक राहिले होते. त्यांनीं आपली ती अडचण फकिरास निवेदन करून म्हटलें, 'माझ्याकडे शिल्लक राहिलेले दोन आणे हवे तर मी आपणांस देईन. आज सकाळीं माझा एक पक्षकार वायचा होता. तो आला असता तर त्यानें मला माझी पत्तास रुपये फी दिली असती आणि तसें होतें, तर मी आपणांस त्यांतून दहा रुपये दक्षिणा दिली असती. पण तो सकाळीं आला नसल्यानें माझा नाहलाज झाला आहे.' वकिराचे हे शब्द ऐकून तो फकीर म्हणाला, 'अरे, तुला पक्षकार सकाळीं आला नसला तरी आज संवकाळाळीं तीव्र आणि चार वाजण्याच्या दरम्यान येऊन तो तुझे पत्तास रुपये देईल, तेव्हां मी माझ्या दक्षिणेच्या पैशांसाठीं पंच

वाजतां येईन आणि ते घेऊन जाईन.” फकिरांच्या या बोलण्यावर श्री. राजे यांचा तितकासा विश्वास बसला नाही. कारण दुसऱ्या गांवाहून पक्षकार याथचा होता आणि ती त्याची घेण्याचा वेळ नव्हती. पण आश्चर्याची गोष्ट अशी की, फकिरांच्या भविष्याप्रमाणे श्री. राजे यांचा पक्षकार सव्वातीन वाजण्याच्या सुमारास आला आणि त्याने त्यांना पन्नास रुपये दिले. दुपारचा तो फकीर संध्याकाळी पांच वाजतां दत्त म्हणून येऊन उभा राहिला आणि म्हणाला, “तुझ्या पक्षकाराने तुझे पन्नास रुपये दिले ना ? आतां माझी दक्षिणा टाक !” श्री. राजे यांनी कबूल केल्याप्रमाणे लगेच दहा रुपये आणून त्या फकिरांच्या स्वाधीन केले. फकिराने पैसे घेतल्यावर आपल्याकडील उदी काढली आणि ती श्री. राजे यांच्या हाती देण्यासाठी पुढे केली. तथापि श्री. राजे यांना हात पुढे करतांच उदीच्याऐवजी त्यांच्या हाती गुलाबाचीं फुले पडलीं !

×

×

×

बाबांचे नेत्रतेज

श्री. अ. स. बाणावलीकर, एम्. ए., एल. एल. बी., ए. टी. ए., सुलतान चिनाँय कम्पौंड, जुहू रोड, मुंबई यांचा अनुभवः—

श्री. बाणावलीकर हे पूर्वी मध्यभारतांत लेबर कमिशनर होते. सध्यां ते भारत-सरकारच्या एअर इंटरनेशनलमध्ये पर्सनेल ऑफिसर आहेत. श्री. बाणावलीकर यांनी अर्थशास्त्रावर अनेक इंग्रजी ग्रंथ लिहिले आहेत. श्री. बाणावलीकर हे नास्तिक नसले, तरी दिलेल त्या साधुसंतांमार्गे घांवणारे भोळ्या वृत्तीचेहि नाहीत. त्यांच्या पदवीघर पत्नी सौ. कमलाबाई या शंकरभक्त आहेत. दोघांनीहि साईबाबांचे नांव ऐकले असले तरी त्यांची योग्यता काय आहे याचा त्यांनी कधी विचार केला नव्हता अगर् त्यांच्या-विषयी बरे अथवा वाईट असे कोणतेच त्यांचे मत बनलेले नव्हते.

कमलाबाई एकदां फार आजारी पडल्या. बराच कालपर्यंत आजाराला उतार पडण्याची चिन्हें दिसनात. तेव्हां कमलाबाईंच्या बहिणीने त्यांच्याकरतां साईसच्चरिताचा सप्ताह आरंभिला. जसजसे सप्ताहाचे दिवस जाऊं लागले, तसतसा कमलाबाईंना थोडा थोडा आराम पडूं लागला. त्यादिपेक्षां विशेष म्हणजे त्यांना त्या वेळपासून आपण बऱ्या होऊं असा आत्मविश्वास वाढूं लागला. त्या आजारांतून साफ बऱ्या झाल्या. त्यामुळे कमलाबाईंना साईबाबांविषयी आदर वाढूं लागला. त्या आपल्या पतीसमवेत शिर्डीला जाऊन आल्या आणि त्यांच्या देव्हान्यांत शंकराच्या छायाचित्राबरोबर साईबाबांची पूजा होऊं लागली.

पुढे एके दिवशीं एक चमत्कार घडला. श्री. बाणावलीकर यांच्या एक ज्योतिषी मित्राने एका आगामी संकटाची त्यांना जाणीव दिली आणि तें निवारण होण्यासाठीं अस्सल गुरूचा खडा बसविलेली अंगठी वापरण्यास त्यांना सांगितले. कमलाबाईंनी अस्सल पुष्कराज मिळविला व त्याची अंगठी बनवून घेतली. पण ती तशीच बोटेंत

वाल्द न देतां प्रथम साईबाबांपुढें ठेवची असें त्यांनीं ठरविलें. त्या अंगठीवर बाबांची कृपादृष्टि पडली कीं तोच त्या अंगठीच्या यशाबद्दलचा आशीर्वाद, अशी त्यांची भावना होती. त्यासाठीं त्यांनीं ती देव्हान्यांत बाबांच्या तसविरीपुढें ठेवली आणि श्री. बाणावलीकर यांना पूजा करून ती अंगठी बाबांना दाखवून मग बोटांत घालण्यास सांगितलें. श्री. बाणावलीकर पूजेला बसले आणि पूजा करतां करतां चकित झाले. छयाचित्रातील बाबांच्या नेत्रांतून एक दिव्य किरण आला. अकारांत बीज चमकावी तशी त्याची दीप्ती होती. श्री. बाणावलीकर गोंधळून गेले. त्यांना काय घडत आहे हेंच कळेंना. त्यांनीं लगबगीनें पत्नीला हांक मारली. आणि पाहतात तों तो किरण सरळ अंगठीच्या खड्यांत जाऊन विलीन झाला !

श्री. बाणावलीकर विद्वान आणि विवेचक बुद्धीचे असल्यामुळें या चमत्कारावर त्यांचा एकदम कसा विश्वास बसणार ? त्यांनीं तिथेंच बसून विचार केला. पूजेच्या वेळीं निरांजन पेटत होतें. त्याच्या ज्योतीचा प्रकाश बाबांच्या छयाचित्रावर पडून त्याचा प्रतिकिरण अंगठीकडे येऊं शकले. का याची त्यांनीं चिकित्सा केली. पण तसें होणें शक्य नव्हतें. कारण त्यांच्या देव्हान्याची रचना अशी आहे कीं, शंकराचें छयाचित्र उंच स्थळीं आहे आणि बाबांचें छयाचित्र त्याच्या एक फूट खालीं आहे. निरांजन शंकरापुढें होते. त्याच्या प्रकाशाची ज्योत बाबांच्या छयाचित्रावर जाणें अशक्य होतें. आणि वादाकरतां तें शक्य मानलें तरी बाबांच्या छयाचित्रापासून अंगठी अर्धाफूट सखल जागीं ठेवलेली होती. त्यामुळें बाबांच्या नेत्रांवर निरांजनाच्या ज्योतीचा किरण जाऊन त्याचा प्रतिकिरण अंगठींत जावयाचा असेल तर अंगठी अधिक उंचावर असती तरच कदाचित् तें शक्य होतें.

दुसरी गोष्ट अशी कीं किरण सरळ दिशेनें जातो. बांक घेत नाही. बाणावलीकरांच्या समोर घडलेल्या घटनेतील किरण सरळ दिशेनें अंगठीकडे पोंचत नसल्यानें त्या किरणानें विशिष्ट मर्यादेपर्यंत खालीं आल्यावर वळण घेतलें आणि तो मग सरळ अंगठीच्या खड्यांत शिरला.

‘साईबाबा-अवतार व कार्य’ या पुस्तकाचे लेखक श्री. अ. य. धोंड यांनीं ‘ही अंगठी तुम्हाला यशास्वी ठरली का ?’ असा श्री. बाणावलीकरनां जिज्ञासेनें प्रश्न विचारल्यावर ते म्हणाले ‘आज या अंगठीचें मोल मला लाखाचें आहे. यावरून काय तें समजा.’

X

X

X

दत्तभक्ताचें स्वप्न

श्री. केशव शंकर दीक्षित, ३७९ दत्तरी विल्डिंग, गिरगांव रोड, मुंबई, यांचा अनुभव :—

श्री. दीक्षित हे लॉइड्स बँकेत नोकरीला आहेत. ते कांहीं काल अस्थि-क्षयानें (बोन टी. बी.) आजारी होते. सहा महिने त्यांना प्रॅक्टरमध्यें ठेवले होते. पुन्हा

त्यांच्या प्रकृतीची तपासणी झाली, पण तपासणीचा रिपोर्ट याचयाचा होता. पुन्हा प्लॅस्टरमध्ये राहावे लागेल असे वैद्यकीय मत ऐकू येत होते. श्री. दीक्षित व त्यांच्या सुविद्य पत्नी सौ. उषाबाई चितेने व्यग्र होती. अशा मनःस्थितीत श्री. दीक्षित यांना एका रात्री स्वप्न पडले. त्या स्वप्नाचा आशय असा:—

ते फिरायल गेले आहेत. जातां जातां ओढ्यासारखी दिवणारी एक नदी लागली. त्या नदीपलीकडे देऊळ होते. ते दत्ताचें देऊळ असावें असे त्यांना नदीच्या अलीकडे उभें असतांना वाटत होते. नदीपलीकडे जाऊन दत्ताच्या पायां पडून घेण्याची त्यांना इच्छा झाली. पण ही नदी वाईट आहे, तिला अनपेक्षित पूर येतो, त्यामुळें तुम्ही जातां जातां मध्येच पुरांत सांपडाल, असें तेथील लोकांनीं त्यांना सांगितलें. पण देवाचें दर्शन घेण्याची इच्छा असल्यामुळें त्यांनीं नदी ओलांडली व ते पलीकडे गेले. पुढें देवळांत जातांच तें दत्ताचें देऊळ नसून देवळांत एका दाढीवाल्या फकिराचें छायाचित्र व समाधि तेवढी होती असें त्यांना आढळून आलें. त्यांनीं त्या छायाचित्राला नमस्कार करतांच एक इसम पुढें आला आणि त्यांच्या कपाळाला भस्म लावून म्हणाला, 'जा तुझे कल्याण होईल, तू बरा होशील.'

एवढेंच हें स्वप्न होतें. त्यांनीं सकाळीं उठून उषाबाईंना स्वप्नाची हकीकत सांगितली आणि म्हटलें, 'हें स्वप्न पाहून मी जागा झालें त्या वेळेपासून मी बरा होणार असा एक प्रकारें दृढ विश्वास वाढूं लागला आहे. पण तें छायाचित्र कोणाचें हें मात्र माझ्या लक्षांत येत नाहीं. असा फकीर मी केव्हां पाहिलेला नाहीं.'

कांहीं दिवसांत त्यांच्या प्रकृतिसंबधांत रिपोर्ट आला. त्यांत 'श्री. दीक्षित यांची प्रकृति सुधारत आहे, प्लॅस्टरमध्ये ठेवण्याची आवश्यकता नाहीं' असा उल्लेख होता.

श्री. दीक्षित हे दत्तभक्त आहेत. ते आपली नोकरी बरी कीं घर बरें अशा वृत्तीचे असल्यामुळें, त्यांना साईबाबांबद्दल कांहींच माहिती नव्हती. त्यावेळपर्यंत त्यांनीं साईबाबांचें छायाचित्रहि पाहिलें नव्हतें. पण त्यांनीं आपल्या कांहीं मित्रांकडे अशा देवळाची चौकशी केली असतां वर्णनावर तें शिरडीचें समाधिमंदिर असावें. असा मित्रांनीं तर्क केला. पुढें दोनचार दिवस गेले आणि शेजारच्या मुलांनीं खेळतां खेळतां एक छोटेंसे छायाचित्र त्यांच्या खोलींत टाकलें. तें छायाचित्र पाहतांच मात्र श्री. दीक्षित एकदम ओरडले 'हाच तो फकीर! मी स्वप्नांत ज्याचें दर्शन घेतलें तो फकीर हाच!' हा कोण आहे याची चौकशी करण्यास त्यांनीं आपल्या पत्नीला सांगितलें. त्याप्रमाणें चौकशी करतां तें साईबाबांचें चित्र असल्याची खात्री झाली. त्यांना स्वप्नाच्या रात्रीपासून पुष्कळसा आराम वाटत गेल्यामुळें त्यांनीं लगेच नवस केला कीं, मी पूर्ण बरा झाल्यावर एकदां शिरडीस येऊन दर्शन घेईन. श्री. दीक्षित पूर्ण बरे झाल्यावर ते आपल्या पत्नीसह शिरडीस जाऊन आले. श्री. दीक्षित म्हणाले कीं, 'मी जेव्हां शिरडीस गेलों तेव्हां समाधि-मंदिराची स्वप्ना-सदृश

स्वप्नांतील देवळाशी जुळणारी आहे असे दिसून आले. फक्त नदीपासून देवळाचे अंतर दूर आहे आणि छायाचित्राऐवजी मंदिरांत मूर्ति आहे.' त्यांना स्वप्नाचा काल विचारतां १९५४ च्या जानेवारी महिन्यांत आपल्याला स्वप्न पडले असल्याचे त्यांनी सांगितले. त्यामुळे छायाचित्र आणि मूर्ति याबद्दलची शंका फिटली. कारण त्यावेळी समाधिमंदिरांत मूर्ति नसून छायाचित्रच होते. हा खुलासा करतांच त्यांचेहि या बाबतीत समाधान झाले.

X X X

छोट्या मुलीची नवलकथा !

श्री. कमळाकर द्वारकानाथ म्हात्रे, गांवदेवी, मुंबई, यांचा अनुभव :—
म्हात्रे कुटुंब फार पूर्वीपासून साईबाबांची भक्ति करते. त्यांच्या घरी साईबाबांचेच बातावण असून लहान मुलांच्या तोंडींहि 'बाबा' हे शब्द आहेत. हे म्हात्रे कुटुंब एका उत्सवप्रसंगी शिर्डीला जाऊन राहिले होते. साईबाबांच्या समाधि-मंदिराला लागून असलेल्या इमारतीत दुसऱ्या मजल्यावर त्यांना राहावयास जाण्या मिळाली होती. त्या वेळी या इमारतीच्या गच्चीचा भाग नादुरुस्त झाला होता. गच्चीला असलेल्या कठब्याचे गज मोडले होते. श्री. कमळाकर म्हात्रे यांची दोन अडीच वर्षांची कन्या या गच्चीत खेळत बसली होती. खाली समाधिमंदिराला लागून असलेल्या पटांगणांत बरीच लहान मुले खेळत होती. त्या वेळी या पटांगणाला फरशी बसविलेली नव्हती. ते अत्यंत ओबडधोबड होते. खाली मुले खेळत असलेली पाहून म्हात्रे यांच्या मुलीला आपणहि त्या मुलांत जाऊन खेळावे असे वाटले. पण ती जाणार कशी ? ती हद्दहद्द कठब्यापर्यंत आली. कठब्याचे गज गेले होते तेथपर्यंत ती आली आणि दोन मजल्यांवरील त्या गच्चीवरून तोंड जाऊन ती खाली पडली. अनेक लोकांनी तिला पडतांना पाहिले आणि ते सगळे अगदी भिऊन गेले. इतक्या उंचीवरून पडलेली मुलगी जगणें शक्यच नाही असे वाटून सर्वजण तिच्याभोवती चटकन गोळा झाले. पण गोळा झालेच्या सर्व लोकांचे चेहरे व्यथित दिसण्याऐवजी स्तिमित दिसू लागले. त्यांना दुःख होण्याऐवजी आश्चर्य वाटण्यासारखे असे काय नवल वर्तले होते बरे ? होय नवल वर्तले होते हेंच खरे ! मुलगी सज्ज बसण्यासारखी स्वस्थ होती आणि हंसत होती. लोकांनी तिला कुठे काही लागले असेल म्हणून उचलून तिचे सर्व अंग तपासून पाहिले. पण अंगावर कोठे साधा औरलडाहि नव्हता. कदाचित् काही सुका मार लागला असेल अशा समजुतीने त्यांनी तिला शिर्डी संस्थानच्या दवाखान्यांत नेले. पण डॉक्टरांना ही मुलगी दुसऱ्या मजल्यावरून पडली होती हे सांगूनसुद्धा खरे वाटेना. दुसऱ्या मजल्यावरून पडलेल्या त्या मुलीला कुठेहि लागले नाही किंवा ती रडली नाही याचे कारण तिच्याच तोंडून ऐकण्याला मिळाल्यावर सर्वांच्या आश्चर्यास पारवार राहिल्या नाही. तिला विचाराता ती आपल्या बोवड्या बोळांत म्हणाली, 'मी खाली खेळायला येत होते. तेव्हा ते बसले आहेत त्या बाबांनी मला उचलून खाली ठेवली !'

X X X

जाऊं चला रे शिरडी-

(चाल : रघुपति राघव गजरी गजरी तोडित बोरें शबरी)

आपुल्या गुरुचे गानिं गात गुण ।

जाऊं चला रे शिरडी । शिरडी ॥ १० ॥

मशिदिं बसली, मनीं पूजिली ।

गुरुरायाची मूर्ते सांवळी ।

भिक्षेला जी भाजिभाकरी ।

मागतसे ती शिळीकोरडी ॥ १ ॥

पायघोळ ती कफनी अंगीं ।

डोईला तें फडकें वांधी ।

भक्तांनीं जी आणुनि दिवली ।

वखें होतो जाडीभरडी ॥ २ ॥

वेढ्यापरि ती गोष्टि सांगुनी ।

ज्ञानाच्या त्या खुणा पटवुनी ।

निजावयाला एक आड दिन ।

भिरवणुकीनें जात चावडी ॥ ३ ॥

बालकृष्णसुत पितया [विनवी] नमुनी ।

वंदुनि जानकिमाता चरणीं ।

सोडुं नका या साई लागुनी ।

देव भरितसे मक्तकावडी ॥ ४ ॥

जानकी-बालकृष्ण-सनध

(बाबांच्या बाळाचें बाळ.)

❀ दत्तावतार श्रीसाईबाबा ❀

भारतामध्ये आतापर्यंत अनेक अवतार होऊन गेले. किंबहुना भारत ही अवतारांची भूमि आहे असें म्हटल्यास अतिशयोक्ति होणार नाही. पण आपला संबंध इतिहास चाळून पाहिला, तर कोणत्याहि अवतारानें आपण अमुक एका देवाचा अवतार आहों हें कधींच कोणाला स्वमुखानें सांगितल्याचा दाखला आढळत नाही. हे अवतारी पुरुष मोठे आंतल्या गांठीचे असतात ! आपण कोण आहोंत याची स्पष्ट कल्पना तर ते कधीं देत नाहींतच; पण अप्रत्यक्षपणें सुद्धां तसा त्यांचा प्रयत्न दिसत नाही. देव अवतार घेतो, आपलें कार्य करतो आणि देह ठेवतो.

जनतेमधील जाणते लोक त्यांच्या अलौकिक सामर्थ्यानें आकर्षित होतात आणि त्यांचा इतिहास लिहून इतरांपुढें ठेवतात. या इतिहासाचा—जीवनचरित्राचा आढावा घेतांना त्यांतून मिळणाऱ्या संदर्भावरून आणि निघणाऱ्या अनुमानांवरून चरित्रनायकांची ओळख करून घेऊन त्यांची योग्यता जाणवावी लागते आणि ते कोण होते हें ठरवावें लागतें.

इतर अवतारांप्रमाणेंच साईबाबांनीहि आपण कोण आहों हें कधींच कोणास सांगितलें नाही. किंबहुना तें कळूं न देण्याची खबरदारी घेतली. त्यामुळें त्यांच्याहि नावर्तीत ह्याच टराविक मार्गाचा अवलंब करावा लागतो. ते कोण होते याचा विचार होण्यासाठीं आपण त्यांच्या जीवनचरित्राचा—श्रीसाईसच्चरिताचा आधार घेऊन त्यांतील निरनिराळ्या दाखल्यांच्या आधारांनें ते कोणाचा अवतार होते हें पाहणें उपयुक्त ठरेल. सच्चरितांतील कांहीं संदर्भ उपयुक्त मार्गदर्शन करणारे आहेत.

भाईची गोष्ट

पहिला संदर्भ—दाखला असा— मुंबईत भाई या नांवाचे एक गृहस्थ राहात असत. त्यांचें उपास्यदैवत अक्कलकोटचे स्वामी होते. स्वामींच्या तसविरीची ते नित्य पूजा करीत असत. एकदां त्यांना अक्कलकोटला जाऊन स्वामींच्या पादुकांचें दर्शन घेण्याची तीव्र इच्छा झाली. त्यांनीं अक्कलकोटला जाण्याची सर्व तयारी केली. दुसऱ्या दिवशीं निघण्याचें निश्चित ठरलें. पण अक्कलकोटला जाण्याऐवजीं दुसऱ्या दिवशीं त्यांनीं शिर्डीची वाट धरली. त्याचें असें झालें कीं, त्याच रात्री त्यांना एक दृष्टांत झाला. त्यांत अक्कलकोटच्या स्वामींनीं त्यांना दर्शन दिलें आणि सांगितलें कीं, सध्यां माझा वास शिरडीस आहे तरी तूं शिरडीला प्रस्थान कर. दृष्टांतातील आक्षेपमाणें भाईंनीं अक्कलकोटचा वेत रहित करून ते दुसऱ्या दिवशीं शिरडीस निघाले. शिरडीस गेल्यावर त्यांना स्वामींच्या उद्गारांची प्रचीति आली. त्यामुळें ते शिर्डीस सहा महिने राहिले. भाईंनीं या दृष्टांताचें स्मरण म्हणून शिरडींत गुरुपादुकांच्या निववृक्षाखालीं अक्कलकोटच्या महाराजांच्या

पादुकांची स्थापना केली. ही स्थापना शके १८३४ मध्ये श्रावण शु०॥ पर्वकाली करण्यांत आली आहे.

या संदर्भावरून असे सिद्ध होते की, अक्कलकोटच्या स्वामींनी आपल्या भक्तांला दृष्टांत देऊन आपण व साईबाबा या दोहोंतील एकत्व पटवून दिले, यावरून साईबाबा व अक्कलकोटचे स्वामी हे एकच होते असे सक्कदर्शींनी वाटते. तरीपण एवढ्यावरून निश्चित मत बनविण्यास एवढा हा एकच पुरावा पुरेसा वाटत नाही. शिर्डीत निंबवृक्षाखाली या पादुका आजही आहेत. त्यावरून या दाखल्याची सत्यता कोणासहि पटेल. पण त्यांच्या जोडीला आणखी काहीं पुरावा मिळाल्यास आपले कार्य अधिक सुलभ होईल. यासाठी साईसच्चरितांतील एक अध्याय वाचतांना एक महत्त्वाचा पुरावा सांपडतो. तो पुरावा असा:—

पितळे यांचा अनुभव

मुंबईत माधवबागेजवळील हरिश्चंद्र पितळे यांच्या मुलाला अपस्माराचा आजार होता. ते आपल्या आजारी मुलाला घेऊन पत्नीसमवेत शिरडीस साईबाबांच्या दर्शनाला गेले होते. मुलाला बाबांपुढे ठेवल्यावर बाबांची व त्यांची दृष्टादृष्ट होतांच तो इतका वैशुद्ध झाला की, हा काहीं तरी भलताच प्रसंग आला असे वाटून त्याच्या आईवाडिलांना फार वाईट वाटले. अपस्मारामुळे वैशुद्धपणा येतो हा अनुभव असला, तरी यावेळचा त्यांचा हा अनुभव अशा प्रकारचा होता की, त्यावरून तो मृत झाला की काय असे वाई लागले. पितळे दांपत्य शोकाकुल झाले. ते पाहून बाबा म्हणाले, “त्याला उचलून विन्हाडी न्या. एक घटका गेली की कुडी सजीव होईल.” आणि तसेच झाले. एका घटकाने मुलगा पूर्ण शुद्धीवर तर आलाच पण लवकरच त्याचा अपस्मार साफ बरा झाला. पुढे ही पितळे मंडळी मुंबईस येण्यास निघाली. तेव्हां मशिर्दीत बाबांची आज्ञा घेण्यासाठी गेली. बाबांनी आज्ञा देतांना आपल्या खिशांतून तीन रुपये काढले आणि ते पितळे यांच्या हाती देऊन म्हणाले, “बापू, मी तुला पूर्वी दोन रुपये दिले आहेत. त्यांत हे तीन रुपये ठेव, आणि त्यांची पूजा कर.” पितळे यांना बाबांच्या या उद्गारांचे मोठे आश्चर्य वाटले. कारण यापूर्वी ते कधीहि शिर्डीस आले नव्हते किंवा त्यांनी बाबांना कधी पाहिलेहि नव्हते. अर्थात् पूर्वी आपण दोन रुपये दिले होते असे बाबा म्हणतात, या शक्येचे उत्तर त्यांना सांपडेना. पितळे संशयांत पडले. बाबांकडून काहीं खुलासा व्हावा या अपेक्षेने बाबांना त्यांनी तसा प्रश्न करून पाहिला. पण बाबांनी काहीं दाद लागू दिली नाही. पुढे ते मुंबईला घरी आले, तेव्हां आपल्या आईला त्यांना शिरडीची साद्यंत हकीकत सांगितली. त्यांच्या आईनेहि बाबांच्या दोन रुपयांबद्दल आश्चर्य व्यक्त केले. त्यांच्या आईला प्रथम हे कोडे उलगडले नाही. पण थोड्याच वेळांत तिला मागील एका घटनेचे स्मरण होऊन ती मुलाला म्हणाली, ‘बाबा घोलले ते सत्य आहे. आतां तू तुझ्या मुलाला घेऊन शिर्डीला गेल्यास, त्याप्रमाणे तुझ्या वाडिलांनी तुला अक्कलकोटला नेऊन अक्कलकोटच्या स्वामींच्या पायांवर

घातले होते. तुझ्या पित्याची पूजा घेऊन स्वामी प्रसन्न झाले व त्यांनी तुझ्या हातीं दोन रुपये दिले. या रुपयांची पूजा करण्यास त्यांनी सांगितले होते. तुझ्या पित्याच्या मार्गे देवपूजा हे खेळणे होऊन बसले. घरांतील लहान मुलें देवाची पूजा करूं लागली. मग रुपयांची दाद कोण घेतो ? कांहीं दिवसांनी ती रुपयांची जोडी हरवली. आतां तरी या रुपयांची पूजा करा. ” मातेची ही हकीकत ऐकून पितळे सद्गदित झाले. भक्तीचें हें पुनर्जीवन पाहून बाबांच्या व्यापकतेबद्दल त्यांची खात्री झाली.

वर दिलेले दोन्ही उतारे समोरासमोर ठेवून विचार केला तर उत्तर काय मिळतें ? एक उतान्यांत अक्कलकौटच्या स्वामींनी आपल्या भक्ताला दृष्टांत देऊन आपला वास अर्थातच साईबाबांच्या रूपानें शिडींत असल्याचें पटवून दिलें. यावरून साईबाबा आणि अक्कलकौटचे स्वामी यांचें एकत्व दिसून येतें. पितळे यांच्या बाबतीतील पुरावा सत्य असल्याची खात्री पटवून घेण्यासाठी त्यांच्या घरीं देव्हान्यांत असलेले ते रुपये आजहि दृष्टीस पडतील. या पुराव्यावरून साईबाबांनीं आपण व अक्कलकौटचे स्वामी हे एकच आहोत हें पटवून दिलें. म्हणजे अक्कलकौटचे स्वामी व साईबाबा या दोघांनींहि निरनिराळ्या घटनांच्या द्वारे आपलें एकत्व सिद्ध केलें आहे. अशा रीतीनें या दोघांचेंहि एकत्व निर्विवाद सिद्ध होतें.

तपस्वी श्रीचिदानंद गोगटे यांचा खुलासा

साईभक्त श्री चिदानंद गोगटे यांनी पुढील खुलासा श्री साईलीलेंत प्रसिद्ध करण्यासाठी पाठविला आहे. श्री चिदानंद लिहितात:—

‘सर्व लोकांस खुलासा होण्यासाठी प्रसिद्ध करतो कीं, ‘श्री चिदानंद स्वामी गोगटे तपस्वी हे श्री साईनाथांच्या गादीवर बसले’ ही गोष्ट लोक बोलतात ती साफ खोटी आहे. तसा कांहीं एक प्रकार घडलेला नाही. श्री साईनाथांची मुळीं गादीच नाही; समाधि आहे, व पाठीमागे मूर्ति आहे. त्यांच्या जागी बसण्याची माझी लायकी नाही. मी त्यांचा एक भक्त असून त्यांनी दृष्टांतानें सांगितलेली कामगिरी मात्र करीत असतो. तरी कोणी उगाच गैरसमज करून घेऊं नये अशी नम्र विनंति आहे. कळायें.’

चिदानंद गोगटे तपस्वी

ता. ६-२-५६

मु० पाळगड

अकलकोटचे स्वामी

पण साईबाबा व अकलकोटचे स्वामी स्वामी एकच होते असें म्हटल्यावरून साईबाबा कोणत्या देवाचे अवतार होते हे सिद्ध होत नाही. त्यासाठी अकलकोटचे स्वामी कोण होते हे पाहिले पाहिजे. अकलकोटचे स्वामी कोण होते यासंबंधी विचार करतांना त्यांचा जन्मेतिहास सांपडत नाही असें मागील एका प्रकरणांत म्हटलेंच आहे. तथापि त्यांच्या बाबतीत अनुमानावर अवलंबून राहण्याचें कारण नाही. प्रत्यक्ष पुरावा उपलब्ध आहे आणि तो माणिकप्रभूनीं स्वमुखानें दिलेला आहे.

अकलकोटच्या स्वामींचा श्रीमाणिकप्रभूशीं संबंध, माणिकप्रभूनीं माणिकनगर वसविल्यानंतर आला. प्रभूची माणिकनगरची वसाहत मूर्त स्वरूपांत आल्यावर अकलकोटच्या दरवारचा आणि जनतेचा माणिकप्रभूशीं विशेष संबंध आला. प्रभूच्या तेजांन व कार्यानें आकर्षित होऊन प्रभूंना अकलकोटला कायमचे घेऊन जाण्याची खटपट अकलकोटच्या राजघराण्यानें विशेष चालविली होती. बाबा सवनीस या नांवाचे गृहस्थ माणिकनगरला घेऊन असत. त्यांनीं माणिकप्रभूनीं अकलकोटला घेण्याविषयीं बराच आग्रह चालविला होता.

याच सुमारास एक परमहंस स्वामी प्रभूंच्या दर्शनासाठीं आले. ते आजानुबाहु, शरीरानें धिप्पाड असे होते. वृत्ति अत्यंत विरक्त होती. नेहमीं दिगंबर असत. ते फारसे कोणाशीं बोलत नसत. प्रभूशीं स्वामींची भेट झाल्यावर दोघेहि तीन दिवसपर्यंत एकान्तांत होते. स्वामींची इच्छा प्रभूसन्निध राहण्याची होती. पण प्रभूनीं त्यांना 'झाडाखालीं झाड वाढत नाही, तुम्ही येथून अकलकोटास जा' असें सांगितलें. त्याच प्रमाणें माणिकप्रभूनीं बाबा सवनीसांस 'हे स्वामी तुमच्या गांवीं येतील व तुमच्या मनांतील हेतु पूर्ण करतील. हे दत्तात्रयाचे अवतार आहेत.' असें सांगितलें. माणिकप्रभूंचीं अनेक चरित्रे लिहिलीं गेलीं आहेत. पण या सर्व चरित्रांचा आधार घेऊन व इतर वास्तविक माहिती परिश्रमपूर्वक गोळा करून जें समग्र मोठें चरित्र लिहिलें गेलें आहे, त्यांत या गोष्टीचा उल्लेख आहे. दुसऱ्या एका ओवीबद्ध चरित्रांतहि हा उल्लेख स्पष्टपणें केला आहे. तो असाः—

बाबा सवनीसास प्रभु बोलती । दोन वर्षांनीं ही दत्तमूर्ती ।

तुमच्या अकलकोटीं निश्चिती । जगत् हितार्थ प्रकटेले ॥

माणिक प्रभूनीं अकलकोटच्या स्वामींबद्दल जे गौरवाचे उद्गार काढले त्याची बाबा सवनीसांना दुसऱ्याच दिवशीं प्रचीती आली. दुसऱ्या दिवशीं स्वामीजी डोक्यावर पांघरूण घेऊन झोंपले होते; अशा वेळीं बाबा सवनीस त्यांजपार्शीं गेले. त्यावेळीं स्वामीजींनीं डोक्यावरील पांघरूण न काढतांच बाबा सवनीसांच्या मनांतील खुणेचे शब्द निवेदन केले. यावरून सवनीसांची त्यांच्या योग्यतेबद्दल खाची झाली. पुढें हे स्वामी कांहीं कालानें अकलकोटास गेले. ते तेथें जाईपर्यंत त्यांचें नांव गांव

कोणासहि माहित नव्हतें. त्यानंतर त्यांचा अक्कलकोटला कायमचा वास राहिला. म्हणून अक्कलकोटचे स्वामी या नांवानें ते ओळखले जाऊं लागले.

अवतारांमधील सांखळी

येथपर्यंत अक्कलकोटचे स्वामी कोण हें आपण पाहिलें. आणि त्यासाठीं माणिक-प्रभूंच्या सांगण्याचा आधार घेतला. पण ज्या माणिकप्रभूंनी अक्कलकोटचे स्वामी हे दत्तात्रयाचे अवतार होते, असें सांगितलें ते माणिक प्रभु तरी कोण होते बरें ?

श्री माणिकप्रभूंचा जन्म निजामांत कल्याण गांवचे मनोहरपंत नाईक या अत्यंत धार्मिक वृत्तीच्या गृहस्थाच्या पोटी झाला. त्यांचा जन्मकाल शके १७३९ शु० १४ मंगळ-वार हा आहे. मनोहरपंत हे एकनिष्ठ रामभक्त होते. त्यांना रामनवमा दिवशीं माणिक-प्रभूंच्या जन्माबद्दल दृष्टांत झालेला होता. माणिक प्रभूंच्या जन्माविषयीं सर्व चरित्रकारांनीं एकमुखांनें असें स्पष्ट लिहून ठेवले आहे कीं, त्यांच्या जन्मकालीं चोहोंकडे दिव्य प्रकाश पडून श्री दत्तात्रय साक्षात् प्रकट झाले व वरप्रसाद देऊन बालरूप धारण करते झाले. माणिकप्रभूंनीं बालपणींच ज्या लीला दाखविल्या त्यावरून ते अवतार असल्याची सर्वांना लगेच खानी पटली.

आतांपर्यंत केलेल्या एकंदर विवेचनावरून साईबाबा, अक्कलकोटचे स्वामी आणि माणिकप्रभु या तिघांही समकालीन अवतारांमध्ये एक सांखळी आहे; आणि या सांखळीचे विवेहि दुवे आहेत असें दिसून येतें. ते तिघेहि भिन्न भिन्न स्थळीं भिन्न भिन्न स्वरूपांत वावरत होते असें असलें, तरीहि ते एकच होते हें त्यांनींच दाखवून दिलें आहे. माणिक प्रभु जन्मले ते दत्तावतार या स्वरूपांत अगदीं उघडपणें. त्यामुळें त्यांच्या नाबतींत शकेला स्थान नाहीं. माणिकप्रभूंनीं अक्कलकोटचे स्वामी हे दत्तात्रयाचे अवतार असल्याचें स्वमुखानें सांगितलें आहे. म्हणजे एका अवतारानें दुसऱ्या अवताराची ओळख करून दिली. आणि अक्कलकोटच्या स्वामींनीं म्हणजे दुसऱ्या अवतारानें साईबाबा व आपण एकच आहोंत हें दाखवून दिलें. म्हणजे दुसऱ्या अवतारानें तिसऱ्या अवताराची ओळख करून दिली. साईबाबा हे दत्ताचे अवतार होते असा जो स्पष्ट आणि सुसंबद्ध पुरावा मिळाला आहे व ते दत्ताचे अवतार होते हें सिद्ध झालें आहे, त्याला स्वतः साईबाबांनीं एका प्रसंगानें अप्रत्यक्षपणें मंजुरी दिली आहे.

आरतीचा पुरावा

हा प्रसंग नानासाहेब चांदोरकर जामनेरला मामलतदार असतांना घडला. नानासाहेब चांदोरकर हे बाबांचे मोठे भक्त होते. जामनेरला त्यांची कन्या प्रसूतिसमयीं आसबमरण स्थितींत होती. नानासाहेबांनीं या आणीबाणीच्या प्रसंगीं बाबांची प्रार्थना करण्यास प्रारंभ केला. इकडे थिरडीत साईबाबा भक्तांच्या सांखळ्यानें अस्वस्थ झाले होतेच. सुदैवानें त्याचवेळीं एक भक्त रामगीर बुवा हे खानदेशांत जाण्यास निघाले होते. ते बाबांची अनुज्ञा घेण्यासाठीं बाबांपाशीं आले. त्यांना बाबांनीं अनुज्ञा दिली. पण ती

देतांना, ' मध्ये जळगांवला उतरून जामनेरला जा व नानासाहेबांकडे थोडा मुकाम करून मग पुढें जा ' असें म्हणाले.

रामगीर बुवांना जामनेरला नानासाहेबांकडे जाण्याची त्यांनीं आज्ञा केली आणि जवळच असलेल्या माधवराव देशपांड्यांना म्हणजे श्यामाला अडकरांनीं केलेली आरती लिहून देण्यास सांगितलें. ही आरती अडकरांनीं श्री साईबाबांवर लिहिली आहे. श्यामानें ती आरती लिहून दिल्यावर, ती आरती व उदी रामगीर बुवांच्या स्वाधीन करून ती नानासाहेब चांदोरकर यांना देण्यास त्यांना सांगितलें. ही आरती भक्तांच्या संकटकार्त्विं भक्तानें म्हणावी म्हणजे संकट दूर होईल म्हणून खुद्द बाबांनींच दिलेली असल्यामुळें, त्या आरतीतील अक्षरम् अक्षर साईबाबांना मान्य होतें, असा अर्थ होतो. ' आरती साईबाबा सौख्यदातारा जीवा ' ही ती आरती होय. या आरतीतील एक चरण असा आहे:—

कलियुगीं अवतार । सगुणब्रह्म साचार ।

अवतीर्ण झालासे । स्वामी दत्त दिगंबर ॥

या आरतीत साईबाबा हे कलियुगीं दत्तावतार आहेत, असा स्पष्ट उल्लेख आहे. या बाबतीत साईबाबांनीं जर सुगंधता धारण केली असती, तर भाविक माणसाची सत्पुरुषावर ज्या प्रकारची श्रद्धा असते, त्या श्रद्धेतून त्यांच्या मर्जांप्रमाणें तो त्यांचीं चित्रें चितारतो असें म्हणतां आलें असतें. पण वरील दाखल्यांत तसा प्रकार नाही. अडकरांची बाबांवरची श्रद्धा अतिरंजित नसून योग्य प्रकारची होती असाच याचा अर्थ होतो. कारण बाबांनीं ही आरती स्वतः भक्तांकडे पाठवून त्यांतील विधानांच्या सत्यतेवर शिक्कामोर्तब केलें आहे.

वास्तविक बाबा कोण होते हैं ठरविण्यासाठीं या आरतीचा एकच पुरावा विचारांत घेतला, तर त्यावर एखादा नास्तिक मनुष्य असें म्हणूं शकेल कीं, बाबांना स्वतःचें स्तोम माजविण्याची इच्छा होती म्हणून या आरतीचा त्यांनीं उपयोग करून घेतला होता. कोणत्याहि कार्याचें मोल त्या कार्याच्या मार्गें असलेल्या उद्देशावरून केलें जातें. या दृष्टीनें ही आरती देण्यांत बाबांचा उद्देश भक्तांचें संकट निवारण व्हावें हा होता ही गोष्ट लक्षांत घेतली, कीं त्याचें महत्त्व पटेल. साईबाबा कोण होते याचा विचार करतांना जे स्वतंत्र व स्पष्ट पुरावे आढळले, त्यावरून ते दत्तात्रयाचे अवतार होते हैं निःसंदिग्धपणें स्पष्ट आहे. या इतर पुराव्यांच्या जोडीला हा आरतीचा प्रासंगिक पुरावा घेऊन विचार केला, तर या सर्वच पुराव्याला बळकटी येते; आणि ते दत्तावतार होते ही गोष्ट अधिक ठळकपणें स्पष्ट होते.

अवतारांची संगति

याप्रमाणें श्री माणिकप्रभु, अकलकोटचे स्वामी व साईबाबा हे दत्तावतार होते असें म्हटल्यावर अनेकांना आश्चर्य वाटेल. कारण दत्त, अवधूत आणि नरसिंह सरस्वती हे तीनच अवतार गुरुचरित्रांत दिले आहेत. म्हणजे हे तीन अवतारांचे प्रसिद्ध आहेत. असें असतांना आणखी ही अवतारमालिका कुठून उद्भवली, असा प्रश्न ते साहजिकच

विचारतील. थोडेफार चमत्कार करणारा एखादा साधु किंवा बुवा दिसला, की त्याला अवतार म्हणवें आणि दत्ताच्या नांवावर खपवावें ही एक तऱ्हा होऊन बसली आहे, असा ते आरोप करतील. पण बरील कारणे विचारांत घेता त्या गोष्टींवर जसा अविश्वास ठेवतां येत नाही तसाच नरसिंह सरस्वतीनंतरच्या या पुढील अवतारांचें मूळ नरसिंह अवताराच्या वेळींच घडलें आहे, या सत्य गोष्टीकडे डोळेझांक करून भागणार नाही. नरसिंह अवताराच्या कार्यांतच पुढील अवतारांची संगति सांपडते.

दत्ताच्या नरसिंह अवतारानें एक विशिष्ट कारण उद्भवल्यानंतर आपण गुप्त होण्याचें निश्चित केलें ही माहिती गुरुचरित्रांत आहे. ते गुप्त होण्याचें कारण काय होतें पहा. एका रजकानें रजधुरंधर होण्याचा वर मागितला होता. तो पुढें म्लेंच्छ जातींत जन्माला येऊन वैदरी नगरांत राज्य करूं लागला. मुसलमान असूनहि पूर्वजन्माच्या संस्कारांमुळें तो ब्राह्मणांवर विशेष भक्ति करीत असे. हिंदु देवालयांना उपद्रव देत नसे. याबद्दल म्लेंच्छ पुरोहित त्याला दोष देत. म्लेंच्छांनी हिंदूंच्या देवाष्टासणांची निंदा करावी; कारण हिंदु मूर्तिपूजा करतात; गाई, पृथ्वी, सोम, अग्नि, नदीचें पाणी, फार काय, लांकडाचाहि देव मानतात, निराकाराला साकार समजतात; अशांना जे म्लेंच्छ भजतात, त्यांचा अक्षमात झाला म्हणून समजावें, असें त्यांचें म्हणणें. त्यावर राजा म्हणतो, 'अणु रेणु, तृण, काष्ठ, पाषाण या सर्वांत ईश्वर भरला आहे. भेदाभेद आम्ही तर्कानें केले आहेत.' अशा प्रकारें हा यवन राजा व त्याची यवन प्रजा यांमध्ये दुमत निर्माण झालें. त्याच सुमारास राजाच्या मांडीवर एक स्फोटक उद्भवला. नाना प्रकारचे उपाय करूनहि तो बरा होईना. तेव्हां 'या यवनराजाला आतां माझे स्मरण होऊन तो माझ्या दर्शनाला येईल आणि राजाचें हें कृत्य मुसलमानांना न आवडून ते राजावर रष्ट होतील. हळू हळू हिंदु मुसलमानांमध्ये झगडे निर्माण होतील.' असें नरसिंहसरस्वतींना वाटलें. शेवटीं नरसिंह सरस्वतींच्या अपेक्षेप्रमाणें राजा त्यांच्या दर्शनास आला. त्यानें त्यांना आपल्या राज्यांत येण्याचा आप्रह केला. अशा प्रकारें उघडपणें विरोधाला जें हें कारण घडलें, तेंच कारण आपल्या अस्तित्वामुळें दोन्ही समाजांतील लोकांनीं आपल्या दर्शनाला येण्यानें वाढीला लागेल, यासाठीं अशा वेळीं आपण गुप्त होणें इष्ट आहे, असा विचार करून नरसिंह सरस्वती ऋदळी बनाव्याचें गुप्त झाले.

दत्त एकदां गुप्त झाल्यानंतर पुन्हा माणिकप्रभु या नांवानें प्रकट झाले आणि त्यांनीं ज्या प्रकारचें कार्यं सुरू केलें तें विचारांत घेतां धर्माधर्मांतील झगडे नष्ट करण्यासाठीं परधर्मसहिष्णुतेच्या पायावर आचारधर्म स्थापित करण्याचें ठरवून, त्यांनीं हे पुन्हां अवतार घेतले असा याचा अर्थ होतो. या दृष्टीनें पाहतां नरसिंह अवतारानंतर, पहिले माणिकप्रभु, दुसरे अक्कलकोटचे स्वामी व तिसरे साईबाबा अशी ही पुन्हा त्रैमूर्तीची अवतारमालिका आहे.

[श्री. अ. य. धोंड यांनी लिहिलेल्या 'साईबाबा-अवतार व कार्य' पुस्तकांतून —]

श्री साईबाबांची शिकवण

आत्म्याचें अमरत्व

: लेखक :

ना.वा.गुणाजी

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥

—कठोपनिषद् २-१८

—भगवद्गीता २-२०

अर्थ:—हा (आत्मा) अज, नित्य, शाश्वत व पुरातन असा आहे. शरीराचा वध झाला तरी याचा नाश होत नाही.

मनुष्य मरण पावल्यावर पुढें त्याचें काय होतें, तो असतो कीं नष्ट होतो, असल्यास तो कुठें असतो आणि काय करतो, इत्यादि विषयाची चर्चा फार प्राचीन काळापासून आतांपर्यंत चालू आहे. त्याचें थोडेंसे दिग्दर्शन या लेखांत करण्याचें योजिलें आहे.

फार पुरातनकाळीं कठोपनिषद्कर्यां ऋषींनीं या विषयाला नचिकेतोपाख्यानां तोंड फोडलें. कठोपनिषदाच्या आरंभी नचिकेताची आख्यायिका दिलेली आहे ती अशी:—

परम सुखाची इच्छा करणाऱ्या वाजश्रवा नांवाच्या एका गृहस्थानें, ज्यांत सर्वस्वाचें दान दिलें जातें, असा विश्वजित् नांवाचा एक यज्ञ केल्या. त्याचा नचिकेता नांवाचा एक पुत्र होता. वाजश्रवा धूर्त असल्यामुळें त्यानें दान देण्याच्या गाईं खुबीनें निवडून काढल्या. त्या म्हातान्याकोतान्या, वाळलेल्या, कुचकामाच्या, निरुपयोगी अशा होत्या. त्या गाईं दान देण्यांत आल्यावर ब्राह्मण जेव्हां त्या घेऊन घरीं जाऊं लागले, तेव्हां कुमार नचिकेताला हा प्रकार आवडला नाही. त्याच्या मनांत श्रद्धा उत्पन्न होऊन त्याला असें वाटलें कीं, अशी प्रतारणा करण्यानें म्हणजे निरुपयोगी गाईं दान दिल्यानें त्याचें फळ वाईटच मिळणार; म्हणजे आनंदरहित लोकांची प्राप्ति होणार. असा विचार करून तो आपल्या पित्याला म्हणाला, 'बाबा, तुम्ही मला कोणाला दान देणार?' पिता कांहीं उत्तर देईना. तेव्हां त्यानें तोच प्रश्न फिरून फिरून दोनतीनदां केल्या. त्यामुळें तो चिडून जाऊन म्हणाला कीं, 'मी तुला मृत्यूला देऊन टाकतां.' क्रोधाच्या आवेशांत पित्याच्या तोंडून हे प्रश्न गेले खरे, पण लगेच त्याला पश्चात्ताप झाला. पण नचिकेता सच्चा होता वचनाप्रमाणें मृत्यूला आपणाला देऊन टाकावें असा त्यानें आग्रह धरला आणि पित्याचें मन वळविलें. त्याच्या सम्मतीनें नचिकेता यमाच्या घरीं गेला. त्यावेळीं यमराजाची स्वारी घरीं नव्हती. तीन दिवस (अहोरात्र) नचिकेता यमाच्या घरीं उपाशी राहिला. यम परत घरीं आल्यावर एक ब्राह्मण कुमार अतिथि घरीं आला असून तो तीन दिवस उपाशी आहे, त्याला अर्घ्यदान व अन्न देऊन त्याची शांति करावी, नाही तर तो शाप देऊन नुकसान करील असें यमाच्या

वरच्या मंडळीने सांगितले. तेव्हां यमाने त्या अतिथीचे योग्य प्रकारे स्वागत केले आणि तीन दिवस उपोषण केल्यामुळे तीन वर मागण्यास सांगितले. 'माझ्या पित्याचा राग शांत व्हावा, आणि मी परत घरी गेल्यावर त्याने मला ओळखावे, आणि पूर्वीप्रमाणे आमचा समेट व्हावा आणि माझा पिता संतुष्ट व्हावा,' हा पहिला वर नचिकेताने मागितला. तो यमाने ताबडतोब दिला. दुसऱ्या वराने स्वर्गसाधनभूत असे अग्निज्ञान त्याने मागितले, तेहि यमाने ताबडतोब दिले. नचिकेताने ते ज्ञान ताबडतोब ग्रहण केल्याने यम संतुष्ट झाला. आणि 'हा अग्नि तुझ्याच नांवाने प्रसिद्ध होईल' असे सांगितले, आणि तिसरा वर माग असे म्हणाला. तेव्हां नचिकेत म्हणाला--

येयं प्रते विचिकित्सा मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति चैके ।

एताद्विचामनुशिष्टस्त्वयाऽहं वराणामेष वरस्तृतीयः ॥ १२०

अर्थ--मनुष्य मरण पावला म्हणजे कोणी म्हणतात की तो असतो, आणि दुसरे कोणी म्हणतात की तो नाश पावतो; अशा तऱ्हेचा संदेह लोकांमध्ये रूढ आहे. तेव्हां याविषयी तू मला बोध करून याचा निर्णय मला सांग. हा माझा तिसरा वर आहे.

यम--देवांना सुद्धा पूर्वापासून या प्रश्नाविषयी संशय आहे. हा प्रश्न फार सूक्ष्म असून समजण्याजोगा नाही. याकारिता हा प्रश्न सोडून तू दुसरा वर माग.

नचिकेता-- देवांना पूर्वापासून याविषयी संशय होता आणि हे समजण्यास फार कठीण आहे हे खरे आहे; पण हे समजवून देणारा तुझ्यासारखा दुसरा कोणीहि मिळणार नाही. म्हणून यासारखा दुसरा कोणताहि वर आहे असे मला वाटत नाही.

यम-- हवे तर शतायु, पुत्रपौत्र माग. पशु पक्षी, अश्व, सोने मागून घे. पृथ्वीचे मोठे मंडळ मागून घे आणि मनास वाटेल तितकी वर्षे जग. संपत्ति माग, दीर्घायुष्य माग, राज्य माग; तुझ्या सर्व कामना मी पूर्ण करितो. या मृत्युलोकान्त दुर्लभ असे काम-भोग तुला सहज मागतांच मिळतील. रथांसह आणि वाद्यांसह अशा अप्सरा माग. तुझ्या इच्छेप्रमाणे मी त्यांचेकडून तुझी सेवा करवितो. पण मरणाविषयी प्रश्न करू नको.

नचिकेता-- 'हे अस्तका, हे सर्व भोग आज आहेत, उद्यां नाहीत, म्हणजे क्षणिक आहेत. शिवाय ते सर्व इंद्रियांचे तेज क्षीण करतात. सर्व (ब्रह्मदेवांचेहि) आयुष्य अल्प आहे. यास्तव वाहने आणि नृत्यगीते तुझी तुलाच असोत. घनाने मनुष्याची तृप्ति होत नाही. तुझ्या दर्शनाने व प्रसादाने हवे तेवढे धन व आयुष्य मिळेल. पण मला ही नकोत, मला तो माझा वरच पाहिजे. जर मरणयुक्त असा पृथ्वीवरील कोणता प्राणी, गानवादनरति यांपासून होणारा आनंद नाशयुक्त आहे असे जाणव्यावर, आणि अजर व अमर अशा देवांकडे जाऊन आणि त्यांचेकडून याहून उत्कृष्ट प्राप्तव्य (प्रयोजन) साध्य होणारे आहे असे ज्ञान झाल्यावर अति दीर्घ जीवितामध्ये रममाण होईल? याकारिता हे शक्य! आत्म्याच्या महत्वाच्या अशा परलोकसंबंधाचे निर्णायक स्नान तू मला सांग. हा प्रश्न गहन असला तरी त्यावांचून मी दुसरा वर मागणार नाही.

नचिकेता आपल्या मोहजालांत सांपडत नाही आणि आपल्या प्रलोभनांना तो तो दाद देत नाही असे पाहून यम फार खुष झाला आणि याबद्दल त्याची प्रशंसा करून यमाने त्याला उपदेश करण्यास प्रारंभ केला.

यमाच्या उपदेशास प्रारंभ करण्यापूर्वी नचिकेत्याच्या आख्यायिकेविषयी थोडसे विवेचन करणे जरूर आहे. ही आख्यायिका किंवा कथा खरी आहे असे बहुतेक लोक-सांप्रदायिक आचार्यही मानतात. पण ती तशी नाही. या लेखाच्या शेवटी जी पुरवणी दिली आहे तीत नचिकेत्याच्या तीन कथा दिल्या आहेत. त्यावरून ही कथा काल्पनिक आहे असे दिसते. त्या त्या ग्रंथकारांनी आपणास जुळेल तशी ही कथा सांगितलेली दिसते. कठोपनिषदाच्या ऋषींनीही वाचकांची जिज्ञासा आणि कुतूहल वाढविण्यासाठी आणि त्यांचे लक्ष वेधण्यासाठी ही कल्पित आणि रोचक कथा आरंभी प्रास्ताविक अशी सांगितली आहे. त्यांत आरंभी अतिथिसत्कार आणि सर्व प्रलोभनांना दाद न देणारे तीव्र वैराग्य-यांची महती वर्णिलेली आहे. या कथेचे थोडेसे नीट व योग्य मनन केले तर ही गोष्ट स्पष्ट दिसते. नचिकेता देहत्याग करून यमाकडे गेल्या, तेथे तीन दिवस राहिला, हे जर खरे असेल, तर तो 'मनुष्य मरण पावला असता, पुढे तो असतो की नाही' असा संदेहाचा प्रश्नच विचारणार नाही. येथे यमाची भूमिका मृत्यूची किंवा अंतकाची नसून सद्गुरूची आहे आणि कठोपनिषत्कार त्याला 'महात्मा' असे संबोधितात (अ. १-१६) हे उपनिषद म्हणजे गुरुशिष्याचा प्रश्नोत्तररूपी संवाद आहे. तीन वर आणि त्यांतील मुख्य तिसरा वर हे सर्व अलंकारिक म्हणजे काल्पनिक असून मुख्य गोष्ट यमाने म्हटल्याप्रमाणे **मरण मानुप्राप्तीः** '—मरणाविषयी मला प्रश्न विचारू नको ही आहे, तसेच आपल्या उप-देशाच्या आरंभी यमाने श्रेयस् आणि प्रेयस् यांची व्याख्या सांगून विद्या आणि अविद्या यांचे वर्णन करून आत्मा किंवा मुख्य तत्त्व यांचेही विवेचन केले तेव्हा नचिकेताने पुनः असा प्रश्न केला की, धर्माच्या व अधर्माच्या पलीकडचे, कार्य व अकार्य यांच्या पलीकडचे, आणि भूत व भविष्य यांच्याही पलीकडचे असे जे श्रेष्ठ तत्त्व (ब्रह्म) ते जाणतोस, तेही सांग (कठ. अ. २-१४). त्यावेळीं यम त्याला म्हणाला—'हे नचिकेता, तुझ्यासारखा प्रश्न करणारा (शिष्य) मला असावा.' यावरून आणि सर्व कठोपनिषद पाहून प्रथम-पासून अखेरपर्यंत प्रश्नोत्तररूपी संवादच यांत आलेला आहे आणि हा संवाद नचिकेतो-पारख्यानाच्या कौटुंब्यांत बसविला आहे.

आतां यमाने नचिकेताला केलेला उपदेश थोडक्यांत सांगू. श्रेय (श्रेयस्कर किंवा कल्याणकारक) आणि प्रेय (प्रियकर अथवा सुखकर) असे दोन भिन्न मार्ग किंवा गोष्टी आहेत. यांपैकी बुद्धिमान पुरुष त्यांची योग्य परीक्षा करून श्रेय पसंत करतो आणि मंदधी पुरुष प्रेय पसंत करतो. तू प्रेयाचा मार्ग टाकून श्रेयाचा मार्ग स्वीकारलास हे ठीक झाले. आतां आत्म्याच्या अमरत्वाविषयी मी जे सांगते तें नीट ऐक. प्रमादशील आणि वित्तमोहांने मूढ झालेल्या विवेकहीन लोकांना परलोक दिसत नाही. हाच लोक आहे; दुसरा नाही असे मानणारे ते पुनः पुनः माझ्या ताब्यांत—मायाजालांत सांपडतात.

हा आत्मा जन्म पावत नाही किंवा मरत नाही. हा दुसऱ्या कोणापासून उत्पन्न झालेला नाही. तो जन्मरहित, नित्य, क्षयरहित व बुद्धिरहित आहे. शरीराचा वध झाला तरी याचा वध होत नाही. पण आत्मज्ञान न झालेले काहीं मनुष्य पुनः शरीरधारणेसाठी अनेक योर्नीमध्ये प्रवेश करितात, तर कोणी वृक्षादि स्थावर भाव पावतात. जसें कर्म केले असेल आणि जसें ज्ञान मिळविले असेल (यथाकर्म यथाश्रुतम् अ. ५, ७) तशी त्यांना अवस्था प्राप्त होते. मनुष्याच्या हृदयामध्ये ज्या काहीं कामना आहेत, त्या सर्व नाहीशा झाल्या म्हणजे मनुष्य अमर होतो आणि तो याच देहीं ब्रह्मरूप होतो.

आत्मा हा रथी (रथाचा मालक) आहे, शरीर रथ आहे, बुद्धि सारथी आहे, आणि मन लगाम आहे. इन्द्रिये हे अश्व आणि विषय हे त्यांचे मार्ग होत. ज्यांचे मन तब्यांत नसते आणि ज्यांचा बुद्धिरूपी सारथी अकुशल असतो, त्यांचीं इंद्रिये वाईट घोड्याप्रमाणे सारख्याला वश नसतात. पण ज्यांचे मन ताब्यांत असते, आणि बुद्धिरूपी सारथी कुशल असतो, त्यांचीं इंद्रिये चांगल्या घोड्याप्रमाणे सारख्याला वश असतात. ज्यांचे मन ताब्यांत नसते, जो बुद्धिरहित असतो, जो सर्वदा अपवित्र असतो, त्याला परम पदाची प्राप्ति होत नाही. त्याला पुनः पुनः संसारांत यावे लागते. पण ज्यांचे मन ताब्यांत असते, जो बुद्धियुक्त असतो, जो सर्वदा पवित्र असतो. त्याला परम पदाची प्राप्ति होते; आणि पुनः तो जन्म (म्हणून मरणहि) पावत नाही.

इंद्रियांहून इंद्रियांचे अर्थ (विषय) श्रेष्ठ आहेत, इंद्रियांच्या अर्थांहून मन श्रेष्ठ आहे, मनाहून बुद्धि श्रेष्ठ आहे, आणि बुद्धीहून आत्मा श्रेष्ठ आहे. त्याहून अव्यक्त श्रेष्ठ आहे. अव्यक्ताहून पुरुष श्रेष्ठ आहे. पुरुषाहून श्रेष्ठ असें दुसरे काहीं नाही. हीच शेवटची व श्रेष्ठ गति आहे. हा पुरुष (आत्मा) सर्व भूतमात्राचे ठायीं गूढ असतो, प्रगट नसतो. केवळ एकाम व सूक्ष्म अशा बुद्धीनें याचे दर्शन (ज्ञान) होते. शहण्या मनुष्याने वाणीचा (सर्व इंद्रियांचा) मनाचे ठिकाणीं लय करावा, मनाचा ज्ञानात्म्यांत, ज्ञानात्म्याचा महानात्म्यांत आणि महानात्म्याचा शांतात्म्यांत लय करावा. याकरितां हे जीव हो, उठा, जागे व्हा. श्रेष्ठ आचार्योक्ते जाऊन आत्मज्ञान प्राप्त करून घ्या. वस्तूच्याच्या तीक्ष्ण धारेवर चालण्यासारखा हा मार्ग आक्रमण करण्यास कठीण आहे लवरा, पण तो आम्हीं आक्रमण केला पाहिजे. सर्व वेद ज्यांचे प्रतिपादन करतात, सर्व तपे ज्यांचे वर्णन करतात, ज्यांच्या इच्छेनें ब्रह्मचर्यव्रतांचे आचरण करतात, ते ॐ म्हणजे प्रणव आहे. हेंच अक्षर ब्रह्म आहे, हेंच परम अक्षर आहे. याचें ध्यान करणे, याला जाणणें हाच ब्रह्मप्राप्तीचा सर्वांत श्रेष्ठ मार्ग आहे. हा आत्मा श्रवणानें प्राप्त होत नाही, बुद्धीनें किंवा पांडित्यानें प्राप्त होत नाही. ज्याला हा आत्मा पसंत करतो त्यालाच तो आपले ज्ञान देतो व स्वरूप दाखवितो. पापकर्मापासून परावृत्त न झालेला, भोगापासून उपरत न झालेला, एकामचित्त न झालेला, किंवा अशांत अशा पुरुषाला ज्ञानाचेहि योगानें आत्मप्राप्ति होत नाही. हा आत्मा धूमरहित प्रकाशास्वरूप आहे. हा नित्य आहे, हेंच ब्रह्म आहे. मुंज नामक गवतांतून त्यांतील काडी जशी वेगळी काढतात, त्याप्रमाणे आत्म्याला धैर्यानें शरीरपासून पृथक् करावा (शरीराहून भिन्न आहे असें ज्ञानानें जाणावें). या लोकां शरीरपातापूर्वीच

आत्म्याला जाणलें तरच मनुष्य जन्म—मृत्युरहित होतो, नाहीतर तो संसाराच्या फेऱ्यांत पडतो.

कठोपनिषदाच्या उपदेशांतील अत्यल्प भाग येथे (वर) दिला आहे. त्यावरून कठोपनिषदांतील तत्त्वज्ञान किती श्रेष्ठ दर्जाचे आहे याची वाचकांना कल्पना सहज येईल. जिज्ञासूंनी या उपनिषदाचा मूळांतच योग्य अभ्यास करावा अशी शिफारस आहे.

भगवद्गीता—आतां आपण याविषयी भगवद्गीतेत काय सांगितलें आहे तें पाहू. प्रथम हें सांगितलें पाहिजे कीं, कठोपनिषद ही भगवद्गीतेची जननी आहे. भगवद्गीतेची रचना, कल्पना, विचार वगैरे बहुतेक सर्व कठोपनिषदांतून घेतलेलें आहे. मुख्य कल्पना अर्जुन रथी आणि श्रीकृष्ण सारथी, ही कठोपनिषदांतील 'आत्मा रथी व शरीर रथ आहे, बुद्धि सारथी आहे' या कल्पनेवरून घेतली असावी. नमुन्यासाठीं आणखी काहीं थोडीं उदाहरणें घेऊं. कठोपनिषद, अध्याय २, तिसरी वल्ली, पहिल्या श्लोक, यांतील 'सनातन अश्वत्थ' वृक्षाची कल्पना भगवद्गीतेत १५ व्या अध्यायांत विस्तारून वर्णिलेली आहे. कठोपनिषदांतील अ. १-३-१०. यांतील इंद्रिय, मन, बुद्धि यांचे परस्पर संबंध भगवद्गीतेत अ. ३-४२ यांत सांगितले आहेत. मुख्यबाब, आत्माचें अमरत्व, अविनाशित्व या विषयांचे उद्गार बहुतेक जसाचे तसे, उपनिषदांतून गीतेत घेतले आहेत. उदाहरणार्थ पहा—

कठोपनिषद. अ. १-२-१८-१९:- न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नाय कुतश्चिन्न बभूव कश्चित् । अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमानेः शरीरे ॥ हन्ता चैन्मन्यते हन्तुं हतश्चेन्मन्यते हतं । उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥

भगवद्गीता—अध्याय २, १९-२०:-

य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥

न जायते म्रियते वा कदाचित् नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥

याशिवाय इतर विचारांचीं आणि दुसरीं अनेक सादृश्यें आहेत. वर दाखविलीं इतकीं पुरे. थोडक्यांत सांगावयाचे म्हणजे भगवद्गीतेतील याविषयीचे विचार कठोपनिषदांतील विचाराहून भिन्न नाहीत.

भार्गवी-वारुणी विद्या—याविषयी तैत्तिरीयोपनिषदांत तिसऱ्या (भृगु) वल्लीमध्ये बरेच विवेचन केलेलें आढळतें. याला भार्गवी-वारुणी विद्या म्हणजे मुगूला वरुणांनै सांगितलेलें ज्ञान म्हणतात. याची कथा थोडक्यांत अशी:-भृगु आपल्या वरुणनामक पित्याकडे गेला आणि म्हणाला, 'हे भगवत्, मला ब्रह्मज्ञान सांगा.' वरुणानें सांगितलें कीं, 'ज्यापासून ही भूतें उत्पन्न होतात, उत्पन्न झाल्यावर ज्याचे योगानें जगतात, आणि शेवटीं ज्याच्यामध्ये लीन होतात, तें ब्रह्म होय.' भृगूनें तपाचरण केलें. तेव्हां अन्न (अन्नमय

कोरा) ब्रह्म आहे असें त्याला ज्ञान झालें. पण यानें त्याचें समाधान झालें नाहीं. म्हणून पुनः तो पित्याकडे गेला आणि ब्रह्मज्ञान सांगायला असें म्हणाला. पित्यानें सांगितलें कीं, 'तपाचे योगानें ब्रह्म जाण, तप हेंच ब्रह्म (ब्रह्मसाधन) आहे.' पुनः त्यानें तपाचरण केलें. तप म्हणजे क्रय हा एक मोठा विकट प्रश्न आहे. श्री एकनाथमहाराजांनीं याचा उत्तम खुलासा केला आहे. ते म्हणतात—

‘शरीरशोषणा नांव तप । तें प्रारब्धभोगानुरूप । हरि हृदयीं चित्तणें चिद्रूप । तप सद्रूप त्या नांव पें ॥८॥ जेणें दंभलोभ निःशेष आटे । अहंममता समूळ तुटे । यासचि नांव तप गोमटें । मानी नेटपाटे विघाता ॥९॥’ (चतुःश्लोकी भागवत श्लोक ७) तसेंच ‘जाग्रत-स्वप्न-सुषुप्ती आंत । भगवत्प्रातीलागीं चित्त । झुरणीमाजी पडे नित्य । तप निश्चित या नांव ॥’ (एकनाथी भागवत अ. २५-५७)

या प्रकारचें तपाचरण भ्रगूनें पित्याच्या आदेशानुसार चारपांचदां केलें. तेव्हां त्याला प्राण (प्राणमय कोरा) ब्रह्म आहे, मन (मनोमय कोरा) ब्रह्म आहे, विज्ञान (विज्ञानमय कोरा) ब्रह्म आहे, आणि आनंद (आनंदमय कोरा) ब्रह्म आहे, असा अनुभव आला. वेदांती परिभाषेत हे पंचकोश तीन देहांच्या उल्लेखानें दर्शाविले जातात. ते तीन देह म्हणजे स्थूल देह, सूक्ष्म देह आणि कारण देह. स्थूल देह म्हणजे जो हाडामांसाचा साडेतीन हात असा प्रत्यक्ष दिसतो तो. सूक्ष्मदेह म्हणजे पांच कर्मांद्रियें, पांच ज्ञानेंद्रियें, पांच प्राण, मन व बुद्धि यांचा संघात. आणि कारण देह म्हणजे या दोन देहांला कारणीभूत असें जें मूळ अज्ञान तें. जीवाच्या या तीन देहांत-शरीरांत पंचकोशाचा समावेश होतो. तो असाः-स्थूल शरीराचें उपादान अथ असल्यामुळें त्यास अन्नमय कोरा म्हणतात. सूक्ष्म शरीराच्या ज्या १७ कला (वर सांगितलेल्या) आहेत, त्यांत पंचप्राण, मन बुद्धि हीं तीनही असल्यामुळें यांत प्राणमय, मनोमय व विज्ञानमय हे तीन कोश समाविष्ट होतात. तिसरें जें कारण शरीर तोच आनंदमय कोश होय. कारण त्यांतील आनंदमयता सुषुप्तींत सर्वांच्या अनुभवाला येते. झोपेंत सुखाचें भान नसेल, तर मी सुखानें निजलों होतो, अशी स्मृति जाग्रतींत होणार नाहीं; म्हणून सुखाचें ज्ञान झोपेंत आहे. शिवाय तें सुख विषयांपासून होत नाहीं, कारण तेथें विषय नसतात. म्हणून झोपेंत मिळणारें सुख आत्मरूपच म्हटलें पाहिजे. आत्मा स्वप्नकाश आहे, त्या प्रकाशानें सुखरूप आत्मा झोपेंत भासतो. स्थूल, सूक्ष्म आणि कारण हे तीनही देह व्यभिचारी आहेत, म्हणजे कोणताहि एक देह, जाग्रत, स्वप्न व सुषुप्ती या तिन्ही अवस्थेंत भासत नाहीं. आणि आत्मा मात्र सर्वावस्थांत भासतो म्हणून तो व्यापक आहे. अशा चिंतनानें तीन शरीरांहून किंवा पंचकोशांहून आत्मा पृथक् जाणावा. ‘पंचकोशांचा जाणता । तो तूं आत्मा जाण आयता । ऐसा अनुभव तत्वतां । पाहुनि सुखिया तूं होई ॥’ असें निर्गुण भूपाळांत म्हटलें आहे. पण येथें एक लक्ष्यांत ठेविलें पाहिजे कीं, केवळ पंचकोशांहून आत्मा वेगळा जाणला म्हणजे एवढ्यानें इतिकर्तव्यता झाली असें नाहीं. तर कृतकृत्यता प्राप्त होण्याकरितां जीवब्रह्माच्या अभेदाविषयी पुनः विचार किंवा तप करून अभेद किंवा ऐक्य साधलें पाहिजे. म्हणून तैत्तिरीयोपनिषद्कारांनीं असा उपसंहार

केल आहे कीं, या (पंचकोशात्मक) पुरुषाचे ठिकाणीं जो आत्मा किंवा ब्रह्म आहे, आणि जें आदित्याचे ठिकाणीं आहे, तें सर्व एकच आहे असें जाणून अनुभवी पुरुष इहलोक सोडून, अन्नमयादि पंचकोश व्यापून आणि तेहि आक्रमून, इच्छेस येईल तें अन्न घेवन करून आणि रूप धारण करून या लोकांमध्ये आनंदानें सामगान करीत संचार करीत असतो.

भार्गवी-वारुणी विद्येचा साक्षांश—आमचा देह म्हणजे अन्नमय, प्राणमय, मनोमय, विज्ञानमय आणि आनंदमय कोश हे अंतरात्म्याला झांकून टाकिताने, म्हणून यांना पंचकोश ही संज्ञा आहे. यापैकीं पुढील कोश मागील कोशाला व्यापून असतो; आणि प्रत्येक कोशाला व्यापून असणारा आणि सर्व कोशाला आधारभूत आत्मा एकच आणि त्या सर्वांहून निराळा असून कोशांचा नाश झाला तरी तो अमर अविनाशी असा असतो. हें जो स्वानुभवानें जाणतो तो ब्रह्माचे ठिकाणीं स्थित होतो, अन्नानें समृद्ध आणि समर्थ होतो; प्रजा, पशु, ब्रह्मतेज यांचें योगानें श्रेष्ठ होतो आणि कीर्तनें श्रेष्ठ होतो.

श्रीरमण भगवान—या विषयींचे श्री रमण भगवान यांचे विचार स्पष्ट, श्रेष्ठ आणि अत्यंत मननीय असे आहेत. ते आतां आपण पाहू.

‘**आपुलें मरण पाहिलें म्यां डोळां । तो झाला सोहळा अनुपम्य ॥**’

श्रीरमण भगवान सतरा वर्षांचे असतांना १८९६ सालीं त्यांच्या आयुष्यांत क्रांति करणारा असा एक अद्भुत प्रसंग घडून आला. त्याची हकीगत भगवानांनीं स्वतः सांगितली. तिचा आशय असा :— एके दिवशीं मदुरा येथें चुलत्याच्या घरीं माडीवर मी एकटाच बसलों असतां, एकाएकीं माझ्या मनांत मृत्यूची घडकी भरली. मी आतां मरणार असें मला वाटूं लागलें. असें कां वाटूं लागलें हें मला समजलें नाहीं. मित्रांचा, आतिथ्यांचा किंवा डॉक्टरांचा सल्ला व्यावा असेंहि वाटलें नाहीं. हें संकट किंवा कोडें मीच स्वतः सोडवावें असा निश्चय केला. प्रथम मरण म्हणजे काय चीज आहे हें तरी पाहूं असें म्हणून मरणाच्या अनुभव घेण्यास मी सुरुवात केली. हस्तपादाहि अवयव पसरून ताठ केले. मढ्यासारखी शरीराची ठेवण केली. शवासनच घातलें म्हणाना. मरणाचा सीन (देखावा) हुबेहुब साधण्यासाठीं मी माझें तोंडहि बंद केलें, ओंठ आवळले, डोळे मिटले आणि धासहि बंद केला; आणि मनांत म्हटलें कीं, आतां हें शरीर तर मेलेंच, याला आतां स्मशानांत घेऊन जातील आणि जाळून भस्म करतील. पण काय चमत्कार सांगावा ! लगेच त्या क्षणीं दुसरा एक विचार मनांत उद्भवला कीं, शरीर हें तर मेलें खरें, पण मी कांही मेलें नाहीं. शरीर जड व अचेतन झालें खरें, पण शरीराच्या पलीकडे—आंत ‘मी’ म्हणून कोणीतरी हें मरण पहाणारा आहेच. ती वस्तु कांहीं नष्ट झाली नाहीं. शरीराहून निराळ्या अशा त्या वस्तूचा मला भास होत आहे. तेव्हां शरीराहून भिन्न अशी चेतन वस्तु, चिद्रस्तु मी आहे असें ठाम ठरलें. तर्कानें किंवा वादविवादानें ही गोष्ट ठरली नाहीं. मला तर तिचें एकदम प्रत्यक्ष ज्ञानच झालें. बस, मृत्यूची घडकी जशी भरली होती तशी ती लगेच पार नाहींशी होऊन गेली. तेव्हांपासून ‘मी’ म्हणजे देह नसून शाश्वत, स्मनातन चिच्छक्ति आहे अशी माझी भावना कधींहि नाहींशी झाली नाहीं. श्री तुकाराम महारा-

जानीं म्हटल्याप्रमाणें “ मरण माझें मरण गेलें । मज केलें अमर । ” अशीच त्यांची स्थिति झाली.

भार्गवी-वारुणी विद्येचा सारांश -- श्रीरमण भगवानानीं आपल्या रमणो-पनिषदांत (उपदेशसारांत) एका (२२ व्या) अवघ्या श्लोकांत स्पष्ट सांगितल्या आहे. तो असा —

श्लोकाची अवतरणिका—द्वत् म्हणजे आत्मा, शरीर, इंद्रियें, प्राण, मन, बुद्धि इत्यादि (पंचकौशाचें) तम म्हणजे अज्ञान नव्हे. तो एकच सत्स्वरूप आहे. बाकी शरीरादि सर्व जड व असत् आहे. मूल श्लोक असा—

विग्रहेंद्रियप्राणधी तमः ।

नाहमेकसत्तज्जडं ह्यसत् ॥ २२ ॥

अर्थ—आपण (आत्मा) शरीर, इंद्रियें, प्राण, मन बुद्धि इत्यादि (पंचकौश रूपानें असणारे) तम म्हणजे (परप्रकाश) अज्ञान नव्हे. तो एकच सत्स्वरूप आहे. बाकी शरीरादि सर्व जड व असत् आहे.

तसेंच भगवानानीं आपल्या शिकवणीचें सार एका श्लोकांत अगदीं थोडक्यांत स्पष्ट सांगितलें आहे. तो असा—

देहं सृण्मयजडात्मकमहंबुद्धिर्न तस्यास्त्यतो

नाहं तत्तदभावसुतिसमये सिद्धात्मसद्भावतः ।

कोऽहं भावयुतः कुतो वरधिया दृष्टात्मनिष्ठात्मनां

सोऽहं स्फूर्तितयाऽरुणाचलशिवः पूर्णो विभाति स्वयम् ॥

अर्थ—देह मातीच्या घटासारखा जड आहे. त्याला अहंबुद्धि (अहंभाव) नाहीं. म्हणून देह ‘मी’ नव्हे. पुनः देहभाव अगदीं नसतो अशा गाढ निद्रेंत आपण स्वयंसिद्ध आत्मरूपच असतो. तर ‘मी’ अहंभाव असलेला असा हा कौण आहे, आणि तो कोठून आला याचा शुद्ध मनानें—सूक्ष्मबुद्धीनें विचार (शोध) करून ज्यांनीं आत्मदर्शन घेतलें म्हणजे जे आत्मनिष्ठ झाले, त्यांच्या हृदयांत अरुणाचल शिव भगवान सोऽहं (तो मी) या स्फूर्तीनें पूर्णगणें प्रकाशित असतो.

या श्लोकांतील चारि चरणांतील पहिले शब्द म्हणजे देहं, नाहं, कोऽहं सोऽहं हे घेतले म्हणजे त्यांत भगवानांची सर्व शिकवण आलेली आहे. ती अशीः—देहं नाहं म्हणजे देह मी नव्हे, तर कोऽहं मी कौण ? सोऽहं (तो परमात्मा मी आहे). देहात्मभावना सोडून उलट पहा; अंतर्मुख व्हा म्हणजे सोऽहंचा (जीवशिवऐक्याचा) अनुभव येईल.

श्रीसाईबाबा—आतां याविषयी श्रीसाईबाबांची शिकवण काय आहे तें पाहूं. मागें आम्हीं सांगितल्याप्रमाणें कौणतेंहि महत्वाचें तरच अथवा सिद्धांत-मग तो उपनिषदांतला असे किंवा कौणत्याहि शास्त्रांतील असे-भक्तांना समजावून देण्याची

श्रीबाबांची पद्धत अगदी और म्हणजे अलौकिक आहे. ते कोणत्याहि तत्वाविषयी फारसे बोलत नाहीत, पण ते तत्त्व अनुभवून पाहिले असल्यामुळे ते प्रत्यक्ष कृतीने किंवा आचरणानेच स्पष्ट दाखवीत असत. त्यायोगे भक्तांना ते तत्त्व अगदी पटत असे. 'फिंडरगार्टन' म्हणजे वस्तुपाठ पद्धतीप्रमाणे त्यांची शिकवण असे. त्यामुळे उपनिषदे म्हणजे वेदान्त यांतील तत्त्वे उत्तम रीतीने म्हणजे आचरणाने प्रतिपादन करणारे बाबा हे श्रेष्ठ सद्गुरुच (महात्मे) होत.

श्री हेमाडपंत आपल्या साईसच्चरितांत, अध्याय २५ यांत, बाबांचे म्हणणे असे सांगतात की :-

झाले जरी गतप्राण । वाक्य माझे माना प्रमाण ।

माझी हाडे तुर्वतीमधून । देतील आश्वासन तुम्हांस ॥१०५॥

मी काय पण माझी तुर्वत । राहिल तुम्हांसवें बोलत ।

जो तीस अनन्यशरणागत । राहिल डोलत तयासवें ॥१०६॥

डोळ्यांआड होईन ही चिंता । करूं नका तुम्हीं मजकरितां ।

माझी हाडे ऐकाल बोलतां । हितगुज करितां तुम्हांसवें ॥१०७॥

मात्र माझे करा स्मरण । विश्वासयुक्त आचरण ।

ठेवा करा निष्काम भजन । कृतकल्याण पावाल ॥१०८॥

मी तर सोडा, पण माझी हाडेहि (म्हणजे देहत्यागानंतर कबरीमधून) तुम्हांशीं बोलतील असे आश्वासन बाबांनीं देऊन ठेविले आहे, आणि त्याप्रमाणे त्यांच्या महासमाधीनंतर दोकडों म्हणजे अनेक भक्तांना तसा अनुभव आला आहे व येत आहे. देहपातानंतरची गोष्ट सोडा, पण देहप्राप्तीच्या पूर्वीहि बाबा आपल्या भक्तांशीं परिचय ठेवीत असत, म्हणजे ते कसे अमर व अविनाशी होते हे बाबांनीं स्पष्ट केले आहे. त्यांची कांही उदाहरणे खाली देत आहे—

(१) भक्तसखा शामा—सोलापूरचे एक गृहस्थ सखाराम औरंगाबादकर यांच्या पत्नीला पुत्रसंतान नव्हते. ती शिरडीला येऊन दोन महिनेपर्यंत बाबांची सेवा करित राहिली आणि शामा म्हणजे माधवराव देशपांडे यांचे मध्यस्थीने बाबांकडून पुत्रसंतानाचा वर (आणि पुढे पुत्रप्राप्तिहि) मिळविला. त्याप्रसंगीं एका दुपारीं बाबा आपले हात धूत असतां व माधवराव ते वखाने पुसत असतां बाबांनीं माधवरावाचा गालगुचा घेतला. तेव्हां माधवरावांनीं रागाचा आव आणिला आणि म्हटले की, ' हे काय लक्षण बरे का ? गालगुचा घेणाय असला खट्याळ देव आम्हाला नको.' तेव्हां बाबांनीं प्रत्युत्तर दिले की, " कधी अवघ्या बह्दात्तर पिढींत । लविला रे म्यां तुज हात । असे का स्मरत पहा बरे."

(२) भक्तावतंस नाना—इ. स. १८९२ सालीं नानासाहेब चांदोरकर हे कलेक्टरसाहेबांचे चिटणीस असतांना, शिरडीच्या आप्पा कुलकर्ण्यांमार्फत आपणास येऊन भेटावे असा निरोप श्री बाबांनीं नगरास पाठविला. त्याला नानासाहेबांचा नकार

आला. पुनः २।३ वेळां निरोप गेल्यावर नानासाहेब भेटीस आले आणि साष्टांग प्रणिपात करून आपणास कां बोलाविलें असें श्री बाबांना विचारलें. 'अरे, जगांत काय थोडी माणसें आहेत, त्यांना न बोलावतां तुलाच मी कां बोलावतो याचें कांहीं तरी कारण असेलच कीं नाहीं,' असें बाबांनीं उत्तर दिलें. त्यावर नानासाहेब म्हणाले, 'तें कारण सांगा.' बाबा म्हणाले— 'तुझा व माझा चार जन्माचा संबंध आहे, तुला तो माहीत नाहीं, मला माहीत आहे म्हणूनच मी तुला बोलावितो'—

(३) श्रीमान बापुसाहेब बुटी यांचे जामात आणि पुण्याच्या इंजीनियरींग कॉलेजचे, भूगर्भशास्त्र व रसायनशास्त्र यांचे प्रोफेसर श्री. गणपतराव नारके एम. ए. एम्. एस्सी. हे प्रथम शिरडीस बाबांच्या दर्शनास गेल्यावेळीं, माधवराव देशपांडे यांनीं यांची ओळख करून दिली. तेव्हां बाबा त्यांना म्हणाले— 'काय, तूं मला त्यांची ओळख करून देतोस ? मी त्यांना तीस पिढ्या ओळखतो.''

श्री नारके आणखी असें सांगतात कीं, बाबांनीं कांहीं लोकांना त्यांच्या पूर्वजन्मांच्या आणि त्यांत घडलेल्या गोष्टींच्या हकीगती सांगितल्या; आणि माझ्याही पूर्वीच्या चार जन्मांतील गोष्टी सांगितल्या. श्री. नारके आश्चर्यानें मनांत म्हणाले— काय हें भूतकालचें अद्भुत ज्ञान !

भगवद्गीतेंत चवथ्या अध्यायाच्या प्रारंभी, अर्जुनानें भगवन्ताला प्रश्न केला कीं, तुमचा जन्म अलीकडचा आणि सूर्य, मनु, इक्ष्वाकु यांचा फार प्राचीन काळचा, असें असतां तुम्ही हा योग त्यांना सांगितला हें कसें ? त्यावर भगवान म्हणाले कीं— माझे आणि तुझे पुष्कळ जन्म होऊन गेले, ते सर्व मी जाणतो, पण तुला ते आठवत नाहींत.

श्री साईबाबांची वरील उत्तरे भगवान श्रीकृष्णाच्या उत्तरांसारखीच आहेत.

सिद्ध सद्गुरु—वरील भार्गवी, वारुणी विद्येच्या शेवटी पंचकोश व्यापून आणि त्यांना अतिक्रमून यथेच्छ विहार करणाऱ्या आत्मज्ञानी सिद्ध पुरुषाचें वर्णन आहे. त्याचें प्रत्यक्ष उदाहरण साईबाबा आहेत. साईबाबा नेहमीं शिरडींत राहात असत. शिरडीच्या किंवा त्या गांवाच्या सीमेच्या (३।४ मैलावर) बाहेर ते कधीं गेले नाहींत. तरी मशीदींत (दारकामाईत) बसल्याठिकाणीं त्यांना साऱ्या बाह्य जगाचें ज्ञान असें. आगगाड्याच्या वेळां, अनेक कारणामुळें त्यांत होणारा फेरफर, कोपरगांवाहुन नदींतून उतारु नेणाऱ्या बोटींच्या वेळां इत्यादि सर्व त्यांना बरोबर कळत असें. शिरडीस आलेले यात्रेकरू परत जातांना बाबाचा नमस्कार पूर्वेक निरोप घेतेवेळीं बाबा या आगगाड्याच्या, बोटींच्या वेळां विषयीं कांहीं सूचना सांगत. त्या मानल्या तर भक्तांची यात्रा सुखकर होत असे. न मानल्या तर भक्तांना वाटेत गचके खावे लागत आणि त्रास होत असे, हें बहुतेक सर्वांनाच अनुभवानें कळून आलें होते.

बाबा दारकामाईत राहूनहि परस्थळीं कशी मदत करीत असत याविषयींहि अनेक कथा आहेत. यांपैकी एक मुख्य गोष्ट येथें देतो. इ. स. १९१० साली दिवाळीच्या

दिवशीं बाबा धुनीपारीं बसून लांकडे धुनीत सारीत होते. धुनीहि जोरानें पेटत होती. इतक्यांत लाकडांच्या ऐवजी बाबानीं आपला हातच आंत खुपसला आणि तो लगेच भाजून गेला. सेवक माधव आणि माधवराव देशपांडे यांचे लक्ष्य तिकडे गेलें. त्यांनीं लगेच पाठीला विळखा घालून बाबाला मार्गें ओढलें आणि विचारलें, 'देवा हें काय केलें?' तेव्हां बाबा शुद्धीवर येऊन म्हणाले 'दूर एका गांवीं एक लोहाराची बायको आपल्या पोरीला खाकेंत घेऊन भट्टीचा भाता फुंकीत होती. तिच्या नवऱ्यानें हांक मारतांच तिचें लक्ष्य चुकलें आणि ती पोर एकदम भट्टींत पडली. मी त्या पोरीस बाहेर काढावयास गेलों तो हा प्रकार घडला. हात गेला तर जाऊ दे, पण ती पोर मात्र वांचली हें ठीक झालें.' भाजलेला हात बरा करण्याकरितां मुंबईहून डॉक्टर आले, पण बाबानीं त्यांना आपला हात दाखविला नाही. पुढें हात चोळण्याचें आणि पट्टी बांधण्याचें काम किंवा बाबांची ही सेवा करण्याचा योग महारोगी भागोजी शिंदे याला त्याच्या नशीबामुळें मिळाला आणि तो त्यांनीं बाबांच्या समाधीपर्यंत चालूं ठेविला. बाबांची ही प्रेमळता, व व्यापकता, संकट निरसनता अगदी अपूर्व व अलौकिक होय.

वरील उदाहरण पाहतां त्यावरून असे स्पष्ट दिसतें कीं, बाबा हें शिरडींत द्वारकामार्इत असले तरी ते आपला पार्थिव देह तेथेंच ठेवून इतर देहानें बाहेर दूर गांवीं जाऊन जरूर असलेली मदत करीत असत. अशा तऱ्हेची अनेक उदाहरणे भक्तांनीं पाहिलेली आहेत.

शिरडीस बाबांच्या सान्निध्यांत बराच काल राहून ज्यांनीं बाबांच्या वर्तनाचें सूक्ष्म निरीक्षण केलें आहे असे एक विद्वान गृहस्थ प्रोफेसर गणपतराव नारके हे आपल्या जबाबांत असे सांगतात कीं, "To one deeply observing him, the startling fact came out into greater and greater prominence that Baba was living and operating in other worlds also, besides this world, and in an invisible body (P. 24-25 Devotees' Experiences PART I) याचा अर्थ असा कीं, बाबांचें सूक्ष्म निरीक्षण करणाऱ्या ह्या गृहस्थाला ही गोष्ट विशेष प्रामुख्यानें नजरेस येत असे कीं, ह्या लोकांतील (शिरडींतील) वास्तव्याखेरीज बाबा हे दुसऱ्या लोकांत अदृश्य (सूक्ष्म) शरीरानें राहत आणि वावरत असत. असा बाबांचा अधिकार आणि योग्यता जाणून हेमाडपंत श्रीसाईसच्चरित अध्याय २८ चे आरंभीं म्हणतात कीं :—
साई नव्हे एक देशी । साई सर्वभूतनिवासी ॥ आब्रह्म कीटक-मुंगी-माशी । व्यापक सर्वाशीं सर्वत्र ॥ १ ॥ साई शब्दब्रह्मीं पूर्ण । दावी परब्रह्मीची खूण ॥ ऐसा उभय भागीं प्रवीण । तेणेंच सद्गुरुपण तयातें ॥ २ ॥ याच अध्यायांत श्रीबाबांचे असे उद्गार दिले आहेत कीं—

‘माझिया प्रवेशा न लगे द्वार ॥ नाहीं मज आकार ना विस्तार ॥ बसे निरंतर सर्वत्र ॥ १९९ ॥ टाकूनिया मजवर भार । मीनला जो मज साचार ॥ तयाचें सर्व शरीर व्यापार । मी सूत्रधार चालवी ॥ २०० ॥’ ॥ माझा माणूस देशावर । असो का हजारों कोस दूर । आणीन